

dr. Remigijus Šimašius, Žilvinas Šilėnas

Konkurencijos galimybės Lietuvos šilumos sektoriuje

TURINYS

I. ĮVADAS.....	3
II. KONKURENCIJOS SKATINIMAS IR APSAUGA	4
1. „Konkurencingi“ ir „nekonkurencingi“ segmentai (pagal EBPO studiją).....	4
2. Plačiausiai paplitusios konkurencijos apsaugos ir skatinimo priemonės (pagal EBPO studiją).....	5
3. Vertikali integracija: atskirti ar reguliuoti (ar nedaryti nieko)?	7
III. KONKURENCIJOS GALIMYBĖS ŠILUMOS SEKTORIUJE.....	9
1. GAMYBA.....	9
1.1. Šilumos gamybos sektoriaus bruožai	9
1.2. Konkurencija tarp šilumos gamintojų	11
1.2.1. Konkurencija tarp centralizuotos šilumos gamintojų.....	11
Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	11
Reguliavimo įtaka konkurencijai	12
Išvados	13
1.2.2. Kogeneracija	13
Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	13
Reguliavimo įtaka konkurencijai	14
Išvados	14
1.3. Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių	14
1.3.1. Centralizuotas ir decentralizuotas šildymas	15
Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	15
Reguliavimo įtaka konkurencijai	17
Išvados	17
1.3.2. Gamtinės dujos	17
Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	18
Reguliavimo įtaka konkurencijai	18
Išvados	19
1.3.3. Šildymas elektra	19
Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	19
Reguliavimo įtaka konkurencijai	19
Išvados	20
1.3.4. Biomasė (mediena)	20
Ekonominiai veiksniai veikiantys konkurenciją.....	20
Reguliavimo įtaka konkurencijai	20
Išvados	21
1.3.5. Kiti energijos šaltiniai.....	21
2. TIEKIMAS	22
2.1. Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai	22

2.2. Reguliavimo įtaka konkurencijai.....	23
2.2.1. Specialieji šilumos ūkio planai.....	23
2.2.2. Šilumos tiekimo licencijavimas	24
2.2.3. Socialinės politikos įtaka šildymo sektoriui	25
2.2.4. Produkto atskyrimas (unbundling).....	25
2.2.5. Reguliavimu sukurtos kliūtys pakeisti apsirūpinimo šiluma būdą	26
3. PRIEŽIŪRA	28
3.1. Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai.....	28
3.2. Reguliavimo įtaka konkurencijai.....	28
IV. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	30
Išvados.....	30
Pasiūlymai	31
PRIEDAS	32
Kainos samprata	32
Natūralios monopolijos samprata	32
Lietuvos šilumos ūkį reglamentuojanti teisinė bazė.....	33

I. ĮVADAS

Maždaug nuo paskutinio XX amžiaus dešimtmečio ES kryptingai siekiama sukurti sąlygas konkurencijai tarp energijos produktų tiekėjų, liberalizuoti viešuosius pirkimus, elektros energijos bei dujų tiekimą, pabrėžiama, kad reikia vadovautis konkurencijos principais, monopolijų apribojimu bei valstybės pagalbos ribojimu. Neseniai priimta ES energetikos politikos Žalioji knyga taip pat akcentuoja būtinybę padaryti ES energetikos sektorių konkurencingesniu ir efektyvesniu.

Plačiai pripažįstama, kad energetikos sektorius yra integrali ekonomikos dalis, teigiama, kad neefektyviai veikiantis energetikos sektorius gali pabloginti ir kitų ekonomikos sektorių veiklą. Tačiau paradoksalu tai, kad būtent energetikos sektorius išlieka vienas iš labiausiai reguliuojamų sektorių, nors praktika kituose ekonomikos sektoriuose rodo, kad dereguliacija padidina efektyvumą. Kitaip tariant, norima turėti efektyviai veikiantį energetikos sektorių, tačiau tuo pat metu dėl inercijos, nepagrįstos rizikos baimės vengiama jį dereguliuoti iš esmės.

Nors beveik universaliai sutariama, kad bet kokioje ūkinėje veikloje konkurencija yra teigiamas dalykas, požiūriai į tai, kokia konkurencija turi būti, ar reikia konkurenciją skatinti / riboti reguliavimo priemonėmis, yra skirtingi. Reguliavimo šalininkai teigia, kad konkurencija privalo būti reguliuojama: skatinama ten, kur jos per mažai, ribojama ten, kur jos per daug. Anot reguliavimo šalininkų, reikiamą konkurencijos kiekį galima numatyti ir apskaičiuoti, o tada rinką reguliuoti taip, kad konkurencijos būtų tiek, kiek reikia. Laisvos rinkos šalininkai teigia, kad konkurencijos reguliuoti nereikia, nes reguliuojant prarandama konkurencijos esmė, o pagrindiniai konkurencijos rezultatai – kaina, kiekis, rinkos struktūra – tampa iškreipti.

Lietuvos šildymo sektorius yra reformuojamas, tačiau, instituto nuomone, išlieka stipriai reguliuojamas. Diskusijose apie šilumos ūkį reguliavimo šalininkai dažnai naudojami argumentais, kad šis sektorius yra per daug specifinis, per daug integruotas ar per daug išplėtotas, kad jį būtų galima dereguliuoti. Todėl dažnai šio energetikos sektoriaus (kaip, beje, ir kitų) reforma vykdo ne dereguliaciją, o rereguliaciją - vienas rinkos mechanizmą iškreipiančias priemones pakeičia kitos (irgi iškreipiančios rinką).

Darbe siekiama išanalizuoti konkurencijos galimybę šilumos tiekimo sektoriuje, identifikuoti skirtingų šildymosi būdų konkurencinius pranašumus, nustatyti, kiek kiekvieno šildymosi būdų konkurencingumas yra veikiamas ekonominių ir reguliacinių veiksnių. Mūsų nuomone, konkurencija tarp skirtingų šilumos būdų turi remtis ekonomine logika, nes tik tokiu būdu pasiekiamas optimalus sprendimas visiems rinkos dalyviams. Todėl ir įstatyminė bazė turi sudaryti sąlygas atsiskleisti tikriems konkurenciniams pranašumams.

Analizė skirta šilumos tiekimo¹ sektoriui. II dalyje aptariami bei vertinami plačiai paplitę konkurencijos skatinimo būdai ūkio sektoriuose, kuriuose veikia vertikalios integracijos įmonės. Tada aptariamas pats vertikalios integracijos faktas ir vertinamas vertikalios integracijos kaip neigiamybės aspektas. III dalyje nagrinėjamos konkurencijos galimybės šilumos ūkyje. III dalis suskirstyta pagal šilumos ūkio sektorius (gamybą, tiekimą, priežiūrą) ir konkurencijos galimybės kiekviename iš šių sektorių aptiriamos atskirai. IV dalyje pateikiamos išvados ir pasiūlymai. Priede yra pagalbinė medžiaga, kuri daugiausia naudojama II dalyje esančioms koncepcijoms paaiškinti.

¹ Tiesa analizėje atskirai apie karštą vandenį nekalbama, nes karštas vanduo yra šaltas vanduo, kuris yra pašildomas naudojant energiją. Kadangi ši studija nėra skirta šalto tiekimo analizei, mes pagrindinį dėmesį skiriame nagrinėti karšto vandens komponentui – šilumos energijai.

II. KONKURENCIJOS SKATINIMAS IR APSAUGA

Skatinant konkurenciją energetikos srityje dažniausiai imamasi rereguliavimo, vertikaliai integruotų įmonių išskaidymo ir privatizavimo. Tai jau yra tapę savotišku universaliu liberalizavimo ir konkurencijos skatinimo receptu. Vertikaliai integruotos įmonės dažnai vertinamos kaip neigiamybė, ir jei anksčiau ši vertikali integracija energetikoje buvo skatinama, tai dabar – atvirkščiai – galima pastebėti tendenciją tokias įmones skaidyti, o išskaidžius kartais net drausti joms vėl vertikaliai integruotis.

Bet to, konkurencijos skatinimo tikslu valstybė dažnai įstatymiškai numato įmonių, veikiančių energetikos sektoriuje, tarpusavio veikimo taisykles (įpareigojimai pirkti/parduoti energiją, prijungti/atjungti energijos gamintojus ir pan.). Mūsų nuomone, toks rereguliavimas iš esmės neatitinka dereguliavimo principų, o vienos reguliacinės aplinkos pakeitimas kita iš esmės prasilenkia su tikslais padaryti energetikos sektorių konkurencingesnį ir efektyvesnį.

Kadangi vertikali integracija dažnai matoma kaip blogybė, svarbu į vertikalią integraciją ir konkurencijos skatinimą pažvelgti neutraliai, t.y. nagrinėti patį modelį, o ne konkrečią vertikaliai integruotą įmonę. Šiam tikslui galime pasinaudoti EBPO studija „Restructuring utilities“, kuri nagrinėja anksčiau reguliuotų sektorių dereguliavimo galimybes ir pasekmes, joje pateikiami plačiai paplitę konkurencijos skatinimo būdai energetikos sektoriuje. Šią studiją kaip teoretinį pagrindą pasirinkome todėl, kad joje pristatomos konkurencijos skatinimo priemonės yra tikrai universalios paplitusios pasaulyje, o konkurencijos skatinimo būdų, aprašytų EBPO studijoje, yra ir Lietuvoje.

Šioje LLRI analizėje pristatomi ir vertinami du EBPO aptariami ir, mūsų manymu, plačiausiai paplitę konkurencijos skatinimo būdai – reguliavimas ir išskaidymas. Tolesniuose skyriuose mes pristatome EBPO aprašomus konkurencijos skatinimo būdus, kurie aktualūs Lietuvos situacijai, kartu pateikdami ir savo vertinimą.

EBPO studija remiasi šiomis sąlygomis:

- 1) kiekviename sektoriuje yra „konkurencingi“ ir „nekonkurencingi“ segmentai, kurie tarpusavyje yra vertikaliai integruoti;
- 2) įmonė, veikianti abiejuose sektoriuose, gali tuo naudotis ir mažinti konkurenciją „konkurencingame“ segmente.

1. „Konkurencingi“ ir „nekonkurencingi“ segmentai (pagal EBPO studiją)

Konkuravimas skatina inovatyvumą ir efektyvumą, sukuria daugiau produktų, didesnę produktų diferenciaciją taip geriau tenkindamas paklausą. Yra pripažįstama, kad konkurencija dažniausiai veda prie mažesnių prekių / paslaugų kainų ir / ar geresnės kokybės, todėl konkurencijos skatinimas yra matomas kaip teigiamybė.

Produkto ar paslaugos sektorių sudaro segmentai. Segmentais šilumos ūkyje galima įvardyti energijos gamybą, perdavimo/tiekimo paslaugas ir energetinių įrenginių priežiūros paslaugas. Tačiau segmento apibrėžimas yra veikiau susitarimo dalykas, o kiekvieną iš paminėtų segmentų galima skirstyti į dar mažesnius segmentus remiantis įvairiais kriterijais (pvz., pagal tiekimo apimtį, sezoniskumą, perdavimo nuotolį ir t.t.).

Kai kurie segmentai yra reguliuojami, nes manoma, kad juose „natūraliomis sąlygomis“ konkurencija yra neįmanoma. Tai motyvuojama remiantis „natūraliosios monopolijos“ koncepcija, kurios buvimas grindžiamas masto ekonomija ir tinklo efektu². Teigiama, kad natūralioji monopolija yra neišvengiamas rinkų, kuriose pastebima masto ekonomija ir tinklo efektas, vystymosi rezultatas natūraliomis sąlygomis. Be to, viena įmonė geriau atitinka rinkos dalyvių poreikius (dažniausias naudojamas argumentas yra mažesnės kainos, nulemtos dėl masto ekonomijos sąlygotų mažesnių sąnaudų)³.

Mūsų nuomone, kita svarbi monopolijų kūrimo, toleravimo ir reguliavimo priežastis - politiniai sprendimai teikti prekes ar paslaugas, kurios nebūtų teikiamos rinkos sąlygomis (arba būtų teikiamos už aukštesnę kainą). Monopolininkui viename segmente leidžiama gauti „viršpelni“⁴, kuris subsidijuoja monopolininko teikiamas nepelningas paslaugas. Tačiau dėl priimamų politinių sprendimų įmonės įpareigojamos teikti šias nepelningas paslaugas, motyvuojant, pvz., viešaisiais interesais. Todėl „viršpelnis“/didesnė pelno marža gautas pelningoje veikloje naudojamas kompensuoti nuostolius nepelningoje veikloje⁵.

„Nekonkurencingi“⁶ segmentai su konkurencingais segmentais yra susiję vertikaliais ryšiais, be to, labai dažnai įmonė veikianti nekonkurencingame segmente veikia ir konkurencingame segmente. Tokia įmonė, veikianti abiejuose segmentuose, gali panaudoti nekonkurencingo segmento kontrolę savo pranašumui konkurencingame segmente padidinti (tokia situacija ypač įmanoma, kai segmentai yra reguliatoriaus dirbtinai išskaidomi)⁷.

Tada, remiantis nuostata, kad konkurencija yra teigiamybė, reguliatorius gali ir turi taikyti priemones, kurios neleistų nekonkurencingą segmentą kontroliuojančiai įmonei naudoti šio veiksnio konkuravimui konkurencingame segmente įtakoti.

2. Plačiausiai paplitusios konkurencijos apsaugos ir skatinimo priemonės (pagal EBPO studiją)

Taigi, remiantis jau anksčiau suformuota nuostata, kad konkurencija yra teigiamybė (išskyrus tuos atvejus, kai segmentas pripažįstamas „nekonkurencingu“) apžvelgsime EBPO studijos konkurencijos apsaugos ir skatinimo priemones, naudojamas sektoriuose, kuriuose egzistuoja „konkurencingi“ ir „nekonkurencingi“ segmentai. Pagal modelį, „konkurencingame“ ir „nekonkurencingame“ segmente veikia (arba veikė) integruota įmonė, be jos, „konkurencingame“ sektoriuje veikia dar kelios įmonės, tačiau tos įmonės nėra integruotos.

Priėjimo reguliavimas. Šis metodas numato, kad konkurencingame sektoriuje veikiančioms įmonėms priėjimas prie nekonkurencingame sektoriuje veikiančios įmonės yra reglamentuojamas įstatymo, tokiu būdu integruotoji įmonė⁸ negali naudoti savo įtakos „nekonkurencingame“ sektoriuje konkurencijai „konkurencingame“ sektoriuje paveikti.

² „tinklo efektas“ (network effect), kai produkto paklausa kyla didėjant produkto kiekiui rinkoje (pvz., *ceteris paribus* vartotojai labiau vertina tą mobiliojo ryšio tinklą, prie kurio prisijungę daugiau vartotojų). Tokioje rinkoje didesnės įmonės teikiama paslauga yra vertingesnė nei mažesnės įmonės teikiama paslauga, taigi ilgainiui visi vartotojai pasirenka didesnę įmonę.

³ Natūralioji monopolija plačiau aptariama Priede.

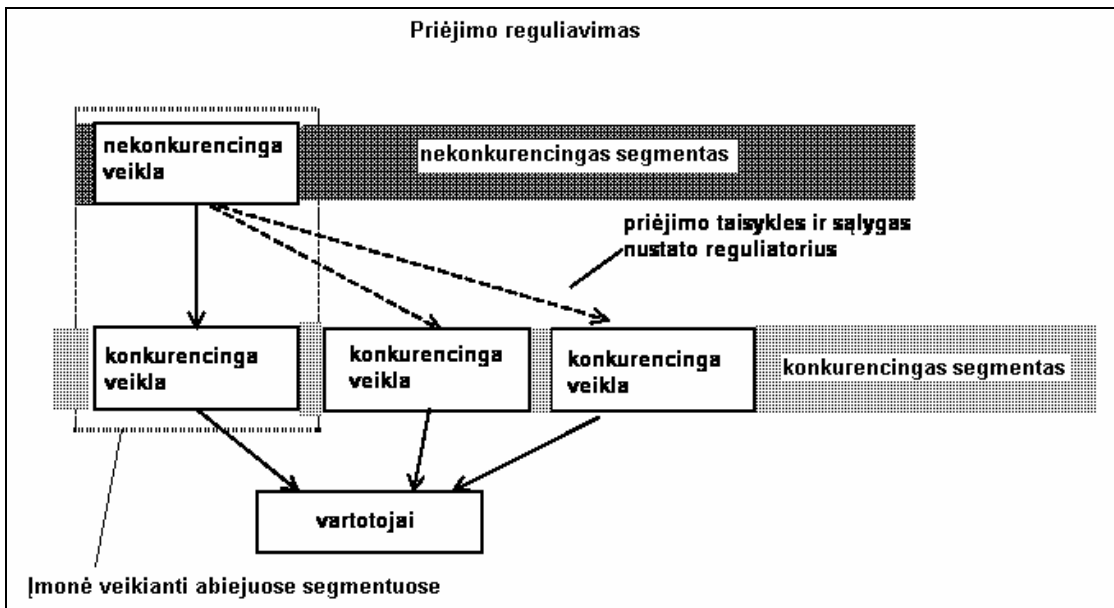
⁴ „viršpelnis“ – terminas, vartojamas pelnui, didesniame nei reguliatoriaus nustatyta pelno marža apibūdinti.

⁵ Žr. Priede: 1 pavyzdys. Kaip „viršpelnis“/didesnė pelno marža, gauta pelningoje veikloje naudojama kompensuoti nuostolius nepelningoje veikloje.

⁶ čia šis terminas naudojamas apibūdinti segmentą, kuriame, kaip manoma, konkurencijos nėra, arba ji ilgainiui išnyksta.

⁷ Žr. Priede: 2 pavyzdys.

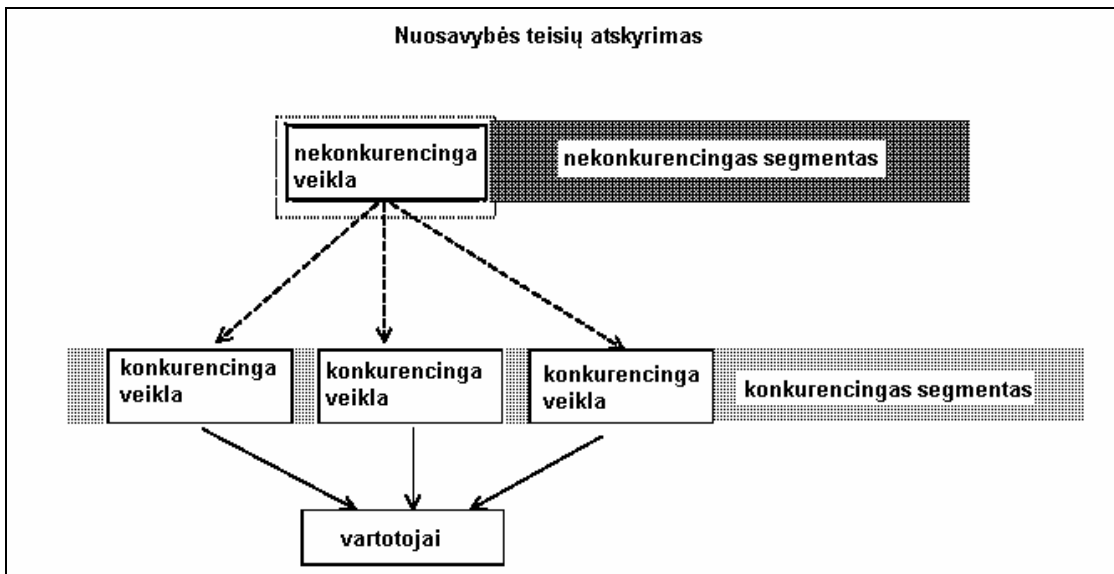
⁸ įmonė veikianti abiejuose segmentuose.

Lietuvoje panašus metodas naudojamas konkurencijai tarp šilumos gamintojų skatinti. Šilumos tiekėjas, kuris dažnai yra ir šilumos gamintojas (vertikaliai integruota įmonė, veikianti „konkurencingame“ ir „nekonkurencingame“⁹ segmente), privalo supirkti šilumą iš nepriklausomų šilumos gamintojų, jei ta šiluma atitinka standartus ir yra pigesnė už šilumos tiekėjo gaminamą šilumą (priėjimo taisyklės nustatytos reguliatoriaus). Be abejo, šilumos tiekėjas taip turėtų būti suinteresuotas pirkti šilumą iš kitų gamintojų už mažesnę kainą, tačiau šios paskatos gali būti užgožtos paskatomis proteguoti šilumos tiekimo įmonei priklausantį šilumos gamintoją. Todėl šioje vietoje įsiterpia reguliatorius ir užtikrina konkurenciją tarp šilumos gamintojų.

Nuosavybės teisių atskyrimas. Šiuo būdu nekonkurencingas segmentas vertikalčiai atskiriamas nuo konkurencingo, ir taip panaikinama vertikali integracija. Kadangi įmonė nekonkurencingame segmente ir įmonės konkurencingame segmente priklauso skirtingiems savininkams, įmonei nekonkurenciniame segmente nebelieka paskatų taikyti lengvatas vienai ar kitai įmonei konkurencingame segmente. Taigi praktiškai nebereikia taikyti reguliavimo priemonių konkurencijai diegti ir užtikrinti. Nebent (jei reguliatorius nusprendžia neleisti vertikalios integracijos sektoriuje) išskyrus tas, kurios užtikrina, kad įmonės konkurencingame segmente ir nekonkurencingame segmente nesusijungtų, t.y. vertikalčiai integruotųsi.

⁹ Lietuvoje šilumos tiekimo srityje egzistuoja geografinės monopolijos, t.y. kai vienoje teritorijoje veikia tik vienas šilumos tiekėjas, todėl šiame pavyzdyje šilumos tiekimą galima vadinti nekonkurencingu segmentu.

Lietuvos energetikos sektoriuje šis metodas naudojamas. Buvusios vertikalios integruotos įmonės (pvz., „Lietuvos energija“) yra išskaidomos į atskiras įmones, kartais ir privatizuojamos. Šis metodas taikomas elektros energijos perdavime ir skirstyme, kai elektros energijos perdavimo teisės priklauso „Lietuvos energijai“ („nekonkurencingas segmentas“), o skirstymo – skirstomųjų tinklų įmonėms (VST ir RST) („konkurencingas segmentas“). Tiesa, šis pavyzdys čia tinka tik iš dalies, nes reali konkurencija tarp VST ir RST nevyksta dėl geografiniu požiūriu suteiktos monopolijos, tad elektros energijos skirstymas nėra „konkurencingas segmentas“ taip, kaip tai suprantama EBPO studijoje. Be to, vartotojams yra numatyta galimybė prisijungti prie perdavimo tinklų, apeinant skirstymo tinklus, tad perdavimo įmonei išlieka galimybė įtakoti skirstymo rinką. Lietuvoje elektros energetikoje taikomas modelis yra „priėjimo reguliavimo“ ir „nuosavybės teisių atskyrimo“ mišinys.

3. Vertikali integracija: atskirti ar reguliuoti (ar nedaryti nieko)?

Lietuva paveldėjo labai centralizuotą ir vertikalios integracijos energetikos sistemą. Tokia sistema buvo sukurta dėka tuo metu vyravusių pasaulinių tendencijų ir dėl komandinės ekonomikos principų. Taigi diskusijose apie energetikos sektoriaus liberalizavimą dažnai laikomasi nuomonės, kad vertikalios integracijos naikinimas (išskaidymas) yra teigiamybė.

Vertikalios integracijos atskyrimas ir reguliavimas fundamentaliai skiriasi. Atskyrimo atveju įgyvendinamas struktūrinis pokytis, tuo tarpu reguliavimo atveju bandoma įdiegti biheivioristinį pokytį, t.y. reguliavimu bandoma priversti įmonę elgtis pagal tam tikras taisykles. Kiekviena iš šių alternatyvų turi savo privalumų ir trūkumų.

Reguliavimo privalumai:

- Panaikinus vertikalios integracijos galimybę galima prarasti spektro ekonomiją, kuri atsiranda tam tikras prekes ar paslaugas gaminant kartu.
- Įmonės išskaidymas gali būti sudėtingas tiek technologiniu, tiek organizaciniu požiūriu, dėl išskaidymo gali padidėti įmonių administravimo kaštai.
- Dvigubos pelno maržos nebuvimas, t.y. vertikalios integracijos atveju pelno maržos tarpiniam produktui pereinant iš vieno gamybos lygio į kitą.
- Išskaidymas gali būti brangus tiek finansine, tiek išteklių prasme.

Reguliavimo trūkumai:

- Informacijos asimetrija, t.y. joks reguliatorius neturi tiek reikiamos informacijos ir tiek tinkamiausių paskatų priimti sprendimus, kiek pačios įmonės.

- Reguliavimui reikalingi administraciniai pajėgumai.

Atskyrimo privalumai:

- Panaikinamos paskatos diskriminuoti, todėl sumažėja arba išnyksta būtinybė reguliuoti.
- Spektro ekonomija gali būti pakeisti masto ekonomija.

Jei reguliatorius nusprendžia veikti ir tenka rinktis tarp reguliavimo ir atskyrimo, EBPO studija rekomenduoja atskyrimą. Anot studijos, atskyrimas naikina kryžminį subsidijavimą, kuris, kaip jau minėta anksčiau, mažina efektyvumą. Be to, įvykus atskyrimui, tarpiniai produktai patenka į rinką, o joje nustatomos kainos yra objektyvesnės nei tos, kurias nustato reguliatorius. Galų gale pačiam reguliavimui reikalingi papildomi instituciniai ir administraciniai pajėgumai, kurių buvimas, turint galvoje ribotas jų efektyvumo galimybes (dėl paskatų nebuvimo ir asimetriškos informacijos), ne visada pasiteisina.

Kitą vertus, mūsų nuomone, faktas, kad pasaulyje egzistuoja nemažai vertikalčiai integruotų įmonių, kurios vertikalčiai integravosi rinkos ekonomikos sąlygomis įrodo, kad vertikalčiai integruotos įmonės nebūtinai yra neefektyvios. Kitaip tariant, rinka sukuria daug įmonių tipų, kur kiekviena įmonės forma geriausiai atitinka vyravusias, vyraujančias ir vyrausiančias rinkos tendencijas. Konkurencijos yra siekiama ne dėl pačio konkurencijos fakto, o dėl naudos (tinkamų kainų, galimybės pasirinkti, naujų produktų ir kt.), kurią konkurencija teikia. Todėl restruktūrizuojant įmones reikėtų vadovautis nuostata, kad rinkos mechanizmas, o ne reguliatorius suformuoja efektyviausią ir geriausiai prie rinkos sąlygų prisitaikiusią įmonę. Todėl siekiant efektyvaus energetikos sektoriaus reformos, reikia mažinti subsidijas, lengvatas, apribojimus ir taikyti mažiau reguliavimo. Jei reguliavimo neįmanoma išvengti, tai reikia siekti, kad jis nediskriminuotų ar neproteguotų konkrečios ūkinės veiklos.

Pats atsakymas į klausimą atskirti, reguliuoti ar nedaryti nieko, svarbesniais tampa klausimai „kodėl?“ ir „kaip?“, kitaip tariant, priežastys ir priemonės, dėl kurių ir kuriomis vykdoma energetikos sektoriaus reforma. Liberalizuojant Lietuvos energetikos sektorių svarbiau yra ne tai, ar įmonės bus išskaidytos, ar padidės rinkose dalyvių skaičius, ar bus pasiektas vienas ar kitas statistinis rodiklis. Svarbiau yra tai, kiek reforma priartins energetikos sektorių prie rinkos sąlygų, ar energetikos sektorius plėtosis įtakojamas rinkos tendencijų ar administravimo ir planų vykdymo.

III. KONKURENCIJOS GALIMYBĖS ŠILUMOS IR KARŠTO VANDENS SEKTORIUJE

Ši dalis skirta apžvelgti ir įvertinti konkurencijos galimybes šilumos sektoriuje. Konkurencijos galimybės apžvelgiamos skirstant šilumos tiekimo sektorių į Gamybos, Tiekimo ir Priežiūros segmentus. Gamybos ir Tiekimo segmentai yra tarpusavyje glaudžiai susiję, ir nors analizuojant stengiamasi išlaikyti ribą tarp šių dviejų segmentų, reikia pripažinti, kad tiekimo reguliavimas neišvengiamai veikia konkurenciją gamybos srityje.

Konkurencijos galimybės vertinamos pagal ekonominių veiksnių ir reguliavimo įtaką. Ekonominiai veiksniai apima tokias aplinkybes, kaip kaina, efektyvumas, tinkamumas bei visus kitus veiksnius, kurie atsiskleidžia rinkos sąlygomis. Reguliaciniai veiksniai apima įstatymų sukurtas aplinkybes, kurios veikia konkurenciją. Kai kuriose dalyse, pvz., „Tiekimas“, reguliaciniams konkurencijos apribojimams teikiamas žymiai didesnis dėmesys nei ekonominiams veiksniams todėl, kad daugelis ekonominių konkurenciją veikiančių veiksnių kyla iš technologinių tiekimo aspektų.

1. GAMYBA

Šioje dalyje aptariamos ir analizuojamos konkurencijos galimybės šilumos tiekimo sektoriuose. Aiškumo dėlei ši dalis suskirstyta į dvi potemes. Potemėje „Konkurencija tarp centralizuotos šilumos gamintojų“ aptariama konkurencija didmeninėje šilumos gamybos rinkoje tarp centralizuotos šilumos gamintojų. Tuo tarpu potemėje „Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių“ aptariama konkurencija tarp skirtingų būdų virtotojams apsirūpinti šiluma. Tiesa, kartais šis skirstymas persipina, kaip, pvz., šildymasis mediena, tinka tiek vienoje, tiek kitoje konkurencijos kategorijoje.

1.1. Šilumos gamybos sektoriaus bruožai

Šilumos gamybai būdingi bruožai ją išskiria iš kitų ekonominių veiklų. Pirma, šilumos energijos transportavimo galimybės yra ribojamos technologinių galimybių. Šilumą ekonomiškai galima transportuoti tik sąlyginai nedideliais atstumais: 10-15 km¹⁰, nors išskirtiniais atvejais, pvz., Kopenhagoje, tą atstumą galima padidinti iki 50 km¹¹. Problema yra tai, kad didėjant perdavimo atstumui didėja šilumos nuostoliai. Todėl šilumos gamybai būdingas lokalumas, t.y. šiluma gaminama ir vartojama tose pačiose geografinėse vietose.

Antra, šilumos pardavimo kryptys yra priklausomos nuo infrastruktūros, tad šilumos gamintojai su šilumos pirkėjais yra susiję stipriais ryšiais, ilgalaikiais kontraktais, šilumos pirkėjams sunku pakeisti šilumos gamintoją ir atvirkščiai. Aukšta infrastruktūros kaina bei laiko tarpas, reikalingas sukurti naujai infrastruktūrai, šią tarpusavio priklausomybę dar labiau sustiprina. Reikia pastebėti, kad jei šilumos gamintojas arba šilumos pirkėjas rinkoje yra vienintelis ir užima dominuojančių padėtį, tuomet atsiranda galimybė diskriminuoti.

Trečia, šilumos energijos negalima sandėliuoti, tad gamyba ir vartojimas konkrečiu metu privalo sutapti, kitaip gresia šilumos trūkumas arba nuostoliai dėl perprodukcijos.

Visi šie bruožai daugiau ar mažiau galioja tiek centralizuotai, tiek decentralizuotai šilumos gamybai.

¹⁰ Comming in from the Cold, IEA.

¹¹ Comming in from the Cold, IEA.

Konkurenciją šilumos gamybos sektoriuje galima būtų skirstyti į konkurenciją tarp centralizuotos šilumos gamintojų ir konkurenciją tarp šilumos šaltinių. Konkurencija tarp centralizuotos šilumos gamintojų vyksta didmeniniame lygmenyje, t.y. centralizuotos šilumos gamintojai konkuruoja parduodami šilumos energiją tiekėjui (o ne vartotojui). Tiesa, ši takoskyra yra ne visada tiksli, nes dažnai šilumos gamintojai yra ir šilumos tiekėjai (vertikaliai integruotos įmonės). Be vertikaliai integruotų įmonių, kiti šilumos gamintojai yra pramonės įmonės, pardavinėjančios atliekinę šilumos energiją, ir nepriklausomi šilumos gamintojai.

Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių yra konkurencija tarp skirtingų šildymosi būdų. Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių labiausiai pastebima vartotojų lygmenyje, t.y., kai vartotojai renkasi tarp centralizuoto šildymo ir alternatyvos (šildymasis dujomis, elektra, biomase ir kt.). Nors konkurencija tarp šilumos šaltinių yra susijusi su konkurencija tarp šilumos gamintojų (pvz., biomasės katilinė konkuruoja ir tarp šilumos gamintojų, ir tarp šilumos šaltinių).

Konkurencijos tarp skirtingų šilumos šaltinių ir konkurencijos tarp skirtingų centralizuotos šilumos gamintojų išplėtojimo lygis¹²				
Valstybė	Išplėtotą šilumos šaltinių konkurenciją		Konkurencija tarp šilumos gamintojų	
	Su tarifų reguliavimu	Be reguliavimo	Išplėtotos taisyklės	Nepriklausomos gamybos lygis
Čekija	Taip		2	1
Danija	Ne		3	3
Suomija		Taip	0	2
Vokietija		Taip	Nėra duom.	1
Vengrija	Taip		1	2
Lietuva	Taip		2	2
Lenkija	Taip		3	2
Rusija	Ne		1	1
Švedija		Taip	0	2
Jungtinė Karalystė		Taip	0	2
Ukraina	Ne		1	1
JAV		Taip	0	2

Pastaba: pirmame ir antrame stulpeliuose „taip“ reiškia konkurencija yra, „ne“ – konkurencijos nėra. Trečiame ir ketvirtame stulpeliuose vertinama nuo 0 iki 3, kur „0“ reiškia nebuvimą.

Šis palyginimas nėra labai tikslus dėl to, kad trūksta pakankamai patikimų ir susistemintų duomenų realiai situacijai palyginti, tačiau ir šioje lentelėje galima pastebėti keletą įdomių faktų. Pirmiausia, šalis „be reguliavimo“ gavo „0“ stulpelyje „Išplėtotos taisyklės“ ir tai yra logiška, nes šios šalys pasirinko skatinti konkurenciją sumažindamos ar panaikindamos taisyklių kiekį, tad šis principas galioja abiem konkurencijos rūšims. Antra, taisyklių išplėtojimo lygis neturi reikšmingos įtakos nepriklausomam gamybos lygiui bent jau šiose šalyse.

Lietuvoje konkurenciją šilumos sektoriuje reglamentuoja aibė įstatymų ir poįstatyminių aktų (žr. priedą „Lietuvos šilumos ūkį reglamentuojanti teisinė bazė“). Papildomai įmonių veikla šiame sektoriuje yra reguliuojama Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos (VKEKK).

¹² Comming in from the Cold, IEA.

1.2. Konkurencija tarp šilumos gamintojų

1.2.1. Konkurencija tarp centralizuotos šilumos gamintojų

Remiantis VKEKK 2005 m. ataskaita, galima pastebėti, kad centralizuotai tiekiamos šilumos kiekis Lietuvoje per pastaruosius penkerius metus stabilizavosi ir kito nedaug. Dėl kuro (daugiausiai gamtinių dujų) kainų kitimo, didėjančio kuro naudojimo efektyvumo bei mažėjančių nuostolių šilumos savikaina 2005 m. buvo mažesnė nei 2000 m. Tačiau galima prognozuoti, kad dėl kilsiančių dujų kainų šilumos savikaina taip pat turėtų augti.

Centralizuotai tiekiamos šilumos rinkos rodikliai ¹³							
Rodikliai	Mato vnt.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Pateikta į tinklą šilumos	tūkst. GWh	10,23	10,70	10,63	10,57	10,31	10,11
Realizuota / parduota šilumos	tūkst. GWh	7,52	8,16	8,24	8,31	8,14	8,13
Priskaičiuota pajamų	mln. Lt	838,8	938,1	960,2	956,6	924,4	914,4
Gamybos, perdavimo ir pardavimo sąnaudos	mln. Lt	914,5	924,9	925,7	898,2	874,4	871,9
Sąlyginio kuro vidutinė kaina	Lt/tne*	440	466,4	450,9	451,5	434	437
Lyginamosios kuro sąnaudos	kg/MWh	100,2	100,2	100,1	99,6	99,3	99,1
Vidutinė kaina	ct/kWh	11,15	11,49	11,65	11,51	11,35	11,25
Vidutinė savikaina	ct/kWh	12,16	11,33	11,23	10,81	10,74	10,73
Bendrasis pelnas	mln. Lt	-75,7	13,2	34,5	58,4	50	42,5
Nuostolingai dirbančios įmonės (iš 44 įmonių)	įmonių	30	21	14	8	12	22

* tne – naftos ekvivalentas, tona

Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Dėl sovietinio režimo metu vyravusio centralizavimo tendencijų daugelis centralizuotos šilumos tiekėjų Lietuvoje yra ir centralizuotos šilumos gamintojai. Todėl bandant diegti konkurenciją šilumos gamybos srityje susiduriama su problema, kai integruotoji įmonė (šilumos gamintojas ir tiekėjas) gali diskriminuoti nepriklausomus šilumos gamintojus, nes integruotoji įmonė gali būti suinteresuota tiekti savo pagamintą šilumą ir nepirkti šilumos iš nepriklausomų šilumos gamintojų. Ši teorinė situacija minima dalyje „Konkurencijos skatinimas ir apsauga“.

Situacija, kai egzistuoja daug gamintojų, tačiau tik vienas pirkėjas, vadinama monopsonija. Jei šilumos tiekimo įmonė ir nebūtų integruota įmonė su savo šilumos gamybos pajėgumais, ji vis tiek galėtų diskriminuoti šilumos gamintojus dėl jau anksčiau aptartų šilumos gamybos bruožų. Taigi net ir išskaidžius vertikaliai integruotas (šilumos gamybos ir tiekimo) įmones, diskriminacijos ir konkurencijos ribojimo galimybė išlieka.

Dėl didelių pradinių investicijų ir ilgo atsipirkimo laikotarpio naujam gamintojui įeiti į šilumos gamybos rinką yra sunku. Įėjimas labiau įmanomas tik sąlyginai mažiems ir/arba tam tikrame geografiniame regione veikiantiems šilumos gamintojams (nišos žaidėjams). Tačiau visose rinkos struktūrose egzistuoja įėjimo į rinką barjerai (pvz., technologiniai, kapitalo, rizikos ir pan.) ir tokie barjerai neturėtų

¹³ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiklos ataskaita 2005 m.

būti laikomi veiksniais, ribojančiais konkurenciją. Kai kuriose ūkio srityse (o tarp jų ir energetikoje) veiklai pradėti reikalingos didelės pradinės investicijos, kurios atsiperka tik tada, jei tam tikram laikotarpiui įmonė turi įtakos kainų nustatymui. Valstybės įsikišimas ir kainų nustatinėjimas gali privesti prie to, kad įmonėms nebeliks paskatų užsiimti tokiomis investicijomis. Taigi tokiu atveju įėjimo į rinką barjerų mažinimas, viena vertus, dirbtinai skatina konkurenciją ten, kur konkurencijos turėtų būti mažiau, kita vertus, tų pačių barjerų naikinimas mažina įmonių paskatas investuoti.

Konkurenciją tarp šilumos gamintojų smarkiai pagyvinti gali ir pramonės įmonės, pardavinėjančios atliekinę šilumą. Šių įmonių pagrindinė veikla nėra šilumos gamyba, t.y. šilumos pirkėjas, nors ir būdamas vienintelis pirkėjas rinkoje, neturi tokios didelės įtakos kaip įmonės, kurių pagrindinė veikla yra šilumos gamyba. Be to, jos yra perkopusios įėjimo į rinką barjerus, tad gali sėkmingi konkuruoti šilumos gamybos rinkoje: per 2004 m. Lietuvos šilumos tiekimo įmonės supirko apie penktadalį pramonės įmonių pagamintos šilumos¹⁴.

Reguliavimo įtaka konkurencijai

Patvirtintose šilumos ūkio plėtros kryptyse¹⁵ numatyta plėtoti konkurencinius santykius šilumos rinkoje. Gamybos srityje numatyta „restruktūrizuoti ar privatizuoti šilumos gamybos įmones“¹⁶. Visų pirma, restruktūrizavimas ar privatizavimas nėra vienas ir tas pats, ir šioje nuostatoje neapibrėžtas tikslumas turi nemažai įtakos konkurencijos šilumos gamybos segmente pobūdžiui. Privatizuotos įmonės gali išlaikyti vertikaliai integruotas struktūras, tokiu būdu mažindamos konkurenciją; lygiai taip pat, restruktūrizuotos įmonės (čia turima galvoje „išskaidytos“), jei jos nėra privatizuotos, gali paprasčiausiai tarpusavyje nekonkuruoti dėl viešajam sektoriui būdingų savybių. Taip pat privatizuotos įmonės gali veikti kartelinio susitarimo pagrindu ir nekonkuruoti tarpusavyje. Tad šia nuostata lyg ir deklaruojamas noras skatinti konkurenciją, tačiau dėl jos netikslumo reali įtaka konkurencijai nėra aiški.

Idėja didinti konkurenciją šilumos ūkyje atsispindi ir Šilumos ūkio įstatyme, kuriame teigiama, kad šilumos gamyba grindžiama konkurencija tarp šilumos gamintojų¹⁷. Todėl yra numatyta, kad šilumos tiekimo įmonės privalo supirkti šilumą iš nepriklausomų šilumos gamintojų, jei ji atitinka kokybės, patikimumo, gamtosauginius reikalavimus ir jos kaina (įtraukus šilumos perdavimo išlaidas) yra mažesnė už šilumos tiekėjo pagamintos šiluminės energijos kainą¹⁸. Tokiu būdu realiai konkuruoti su vertikaliai integruota šilumos gamybos-tiekimo įmone gali tik toks gamintojas, kuris gamina šilumos tiekėjo standartus atitinkančią šilumą, kuri be kita ko yra dar ir pigesnė¹⁹. Be to, šilumos tiekėjas gali atsisakyti pirkti nepriklausomo gamintojo gaminamą šilumą, motyvuodamas sumažėjusia šilumos paklausa arba jei dėl šilumos, perkamos iš nepriklausomo gamintojo, padidėtų sąnaudų konkrečioje tiekimo sistemoje²⁰.

Ši nuostata yra konkurencijos tarp šilumos gamintojų skatinimo priemonė, o jos formulavimas yra ganėtinais racionalus. Tačiau kiek šilumos supirkimas iš nepriklausomų šilumos gamintojų yra paskatintas šio įpareigojimo ir kiek – rinkos veiksnių, nėra iki galo aišku. Šilumos tiekėjams supirkti

¹⁴ Lietuvos šilumos tiekėjų asociacijos nuostatos dėl rinkos santykių plėtojimo šilumos ūkio sektoriuje, Vytautas Stasiūnas, Lietuvos šilumos tiekėjų asociacijos prezidentas, konferencija „Rinka ar politika Lietuvos energetikoje?“.

¹⁵ Dėl šilumos ūkio plėtros kryptių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2004 m. kovo 22 d. Nr. 307, Vilnius.

¹⁶ Dėl šilumos ūkio plėtros kryptių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2004 m. kovo 22 d. Nr. 307, Vilnius.

¹⁷ Šilumos ūkio įstatymas.

¹⁸ Dėl šilumos ūkio plėtros kryptių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2004 m. kovo 22 d. Nr. 307, Vilnius.

¹⁹ Šiai procedūrai naudojamos palyginamosios šilumos gamybos sąnaudų, apskaičiuojamos VKEKK metodika.

²⁰ Šilumos supirkimas iš nepriklausomų gamintojų į šilumos tiekimo sistemas tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 25 d. nutarimu Nr. 982, Vilnius.

šilumą už mažesnę kainą, nei gamina paties šilumos tiekėjo įmonė, turėtų būti naudinga ir nesant tokių įpareigojimų.

Išvados

Turint galvoje, kad per pastaruosius 15 metų Lietuvoje šilumos poreikis mažėjo (1990 m. pagaminta 97,746 TJ, 2002 – 43,965)²¹, masiškas naujų šilumos gamintojų neatsiradimas gali būti vertinamas labiau ne kaip didelių įėjimo į rinką barjerų buvimas, o kaip gamybos prisitaikymo prie kintančių poreikių pasekmė. Kitas svarbus veiksnys, ribojantis naujų šilumos gamintojų atsiradimą, yra reguliavimas, kuriuo įtvirtinami tam tikri apsirūpinimo šiluma būdai tam tikrose teritorijose (aptariama dalyje „Tiekimas“). Be to nereikia atmeti ir galimybės, kad rinkos dalyvių ženkliai nedaugėja ir dėl esamos konkurencijos šilumos tiekimo sektoriuje.

1.2.2. Kogeneracija²²

Kogeneracija yra bendra šilumos ir elektros gamyba, kai vieno technologinio proceso subproduktas naudojamas kito produkto gamybai. Todėl kogeneracija sutaupo energetinių resursų (kuro) ir yra pripažįstama kaip viena iš priemonių mažinti aplinkos užterštumą ir anglies dvideginio emisiją. ES auga susidomėjimas kogeneracija ir direktyva 2004/8/EC numato skatinti kogeneracijos plėtrą ES teritorijoje.

Kogeneracija yra tampriai susijusi su centralizuotu šildymu, nes dažniausiai šilumą ir elektrą bendrai gamina centralizuotai šilumą tiekiančios įmonės.

Šiuo metu bendrame šilumos gamybos balanse šiluminė energija, pagaminta kogeneraciniu režimu, sudaro apie 50 %. Nuo 2001 m. kogeneracinių elektrinių parduodamas elektros kiekis nacionaliniam tinklui išaugo nuo 1215 GWh iki 1718 GWh (beveik 41%)²³.

Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Viena vertus, Lietuvoje, kur pastebimi sezoniniai elektros energijos ir šildymo poreikių pokyčiai, kogeneracinės elektrinės patrauklios ne tik dėl išteklių ekonomijos, bet ir dėl to, kad elektros energijos ir šildymo poreikiai kinta panašiu laiku ir kryptimis: didžiausias elektros energijos ir šilumos poreikis yra žiemą, mažiausias – vasarą. Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad ES direktyva, be kita ko, skatina mažo masto, decentralizuotą kogeneraciją ir būtent tokių kogeneracinių pajėgumų plėtra turi potencialą geografiškai nutolusiose gyvenvietėse arba vietovėse, kur neišplėtota centralizuoto šildymo sistema.

Kita vertus, reikia atsižvelgti į dideles šilumos energijos perdavimo sąnaudas, brangią perdavimo infrastruktūrą ir tai, kad Lietuvoje bendra šilumos ir elektros gamyba vyksta šilumos gamybos įmonėse, kurių pagrindinė veikla yra šilumos gamyba. Be to, ES direktyva 2004/8/EB planuoja elektros energijos gamybą, kuri yra pagrįsta esama šilumos paklausa. Taigi tam tikra prasme kogeneracijos metu pagaminta elektra yra „atliekamas“ produktas, kurį galima pardavinėti, kai tuo tarpu pagaminama šiluma naudojama šildymui. Tad tikėtina, kad jei kogeneracija ir plis, gali būti, kad šių gamintojų gaminama šiluma bus naudojama jau esamiems poreikiams tenkinti (tiekimasis pagal ilgalaikius kontraktus ir pan.). Labiau tikėtina, kad į rinką bus tiekiamas elektros energija ir kogeneracija pagyvins elektros, o ne šilumos energijos rinką.

²¹ Comming in from the Cold, IEA.

²² Kogeneracija plačiau analizuojama LLRI darbe „Kogeneracijos reglamentavimas ir perspektyva Lietuvoje“, http://www.lrinka.lt/index.php/analininiai_darbai/analize_kogeneracijos_reglamentavimas_ir_perspektyva_lietuvoje/3387.

²³ Tiesa, čia įtrauktos tik LŠTA priklausančios įmonės, tačiau 2004 m. LŠTA priklausančios įmonės pagamino 99% šilumos Lietuvoje. Be to kogeneracinės elektrinės gali dirbti keliais skirtingais režimais (gaminant vien šilumos energiją arba šilumos ir elektros energiją), tačiau vienaip ar kitaip 34% yra rodiklis, atspindintis kogeneracinės šilumos energijos pajėgumus Lietuvoje.

Reguliavimo įtaka konkurencijai

Plėtos kryptyse numatoma pasiekti, kad 75% šilumos būtų pagaminama kogeneracinėse elektrinėse²⁴. Be to, numatoma sudaryti sąlygas plėtoti kogeneracinių elektrinių pajėgumus nustatant supirkimo kainas ir tvarką bei statant naujas ir modernizuojant esamas elektrines²⁵. Pagal nustatytą tvarką²⁶, nepriklausomiems šilumos gamintojams siūlant šilumą už vienodą kainą, kogeneracinei šilumai įstatymais suteikiama viršenybė, palyginti su šiluma, pagaminta iš iškastinio organinio kuro katilinių. Kitaip tariant, kogeneracinės šilumos gamintojai turi konkurencinį pranašumą prieš panašaus dydžio ir panašų kurą vartojančius šilumos gamintojus. Pagal valstybės projektą iškraipomos konkurencinės sąlygos, kitokioms nei kogeneracinės šilumos gamintojams paliekant daugiausiai ketvirtį rinkos. Be to, atsižvelgiant dar ir į tai, kad Energetikos įstatyme²⁷ įtvirtinta nuostata, kad vienas iš valstybės energetikos veiklos reguliavimo tikslų yra „pagrįstos“ konkurencijos skatinimas²⁸, galima daryti išvadą, kad šioje srityje vyksta ne konkurencijos skatinimas, o rinkos planavimas.

Efektyvios kogeneracijos rėmimas kyla iš ES direktyvos 2004/8/EB. Šioje vietoje norime atkreipti dėmesį į tai, kad direktyva pasisako už efektyvios kogeneracijos rėmimą, numato rėmimo kriterijus ir, trumpai tariant, nesiūlo besąlygiško kogeneracijos rėmimo²⁹.

Išvados

Kogeneracinės šilumos gamybos srityje egzistuoja tam tikras paradoksas: teigiama, kad šis technologinis procesas yra efektyvesnis už šilumos ir elektros gamybą atskirai, tačiau tuo pat metu deklaruojama būtinybė jį remti. Lietuvos kontekste, kur centralizuotas šildymas yra labai išplėtotas, iškyla pavojus, kad dėl kogeneracijos rėmimo rinka ir toliau bus iškreipiama centralizuoto šildymo naudai.

1.3. Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių

Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių dažniausiai vyksta vartotojų lygmenyje. Nors teoriškai visi šildymo šaltiniai konkuruoja tarpusavyje, šalyse, kur centralizuotas šildymas yra dominuojantis šildymo šaltinis, konkurencija vyksta tarp centralizuoto šildymo sistemos ir kitų alternatyvių šildymosi būdų. Konkurencija tarp skirtingų šilumos šaltinių dėl galimybės pasirinkti labiausiai priimtina šildymo šaltinį yra svarbi kiekvienam vartotojui. Ji taip pat svarbi visam šilumos sektoriui, nes konkurencija leidžia rinkai, o ne planavimui formuoti šalies šildymo sektorių. Šioje potemėje apžvelgsime, kaip ekonominiai veiksniai ir reguliavimas veikia kiekvieno šaltinio konkurencijos galimybes.

Kaip jau minėjome, gamyba ir tiekimas dažnai yra susiję ir šias dvi sritis ganėtinai sunku analizuoti atskirai. Todėl tam tikrais atvejais konkurencija tarp šilumos šaltinių yra veikiami tiekimo aspektu (pvz., centralizuota šilumos gamyba yra stipriai veikiami reguliavimo, kuris sudaro tam tikras kliūtis norint keisti šildymosi būdą).

²⁴ Dėl šilumos ūkio plėtos kryptių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2004 m. kovo 22 d. Nr. 307, Vilnius.

²⁵ Šilumos supirkimo iš nepriklausomų gamintojų į šilumos tiekimo sistemas tvarka, Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 25 d. nutarimu Nr. 982, Vilnius.

²⁶ Šilumos supirkimo iš nepriklausomų gamintojų į šilumos tiekimo sistemas tvarka, Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 25 d. nutarimu Nr. 982, Vilnius.

²⁷ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas, 2002 m. gegužės 16 d. Nr. IX-884, Vilnius.

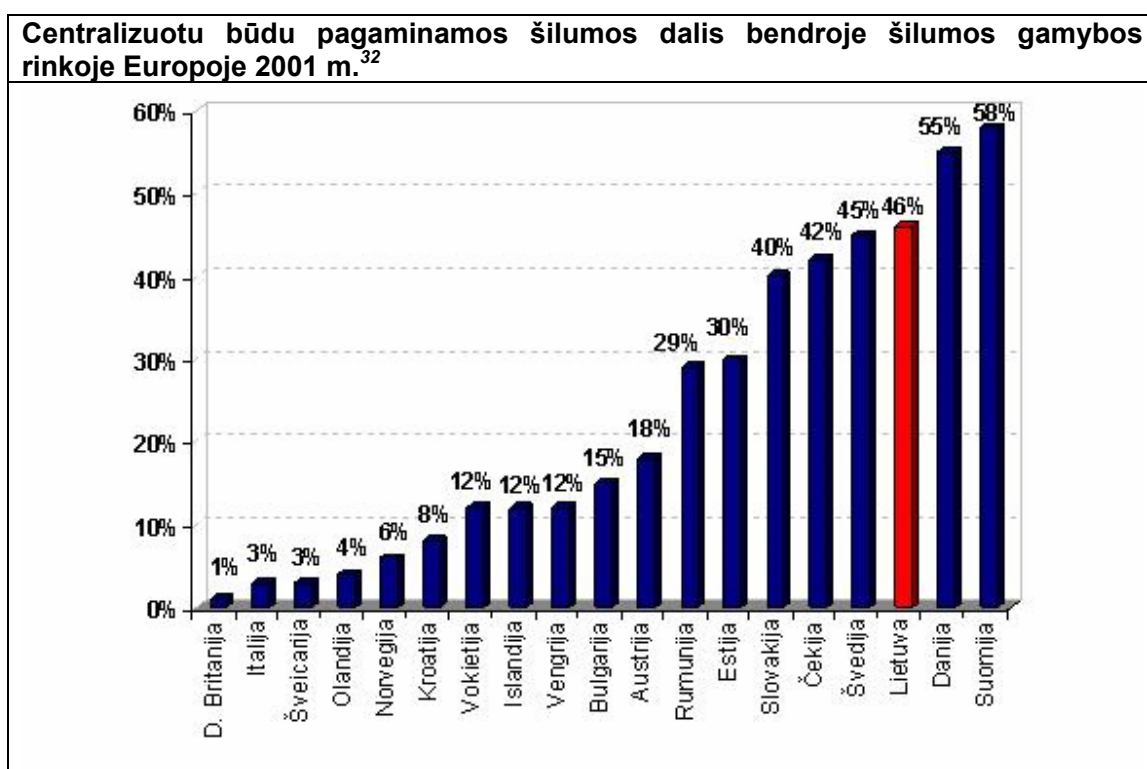
²⁸ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas, 2002 m. gegužės 16 d. Nr. IX-884, Vilnius.

²⁹ Direktyvos 2004/8/EB analizė pateikiama LLRI darbe "Kogeneracijos reglamentavimas ir perspektyva Lietuvoje", http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analize_kogeneracijos_reglamentavimas_ir_perspektyva_lietuvoje/3387.

1.3.1. Centralizuotas ir decentralizuotas šildymas

Centralizuotas šildymas Lietuvos yra plačiai išplėtotas ir dominuojantis šildymosi būdas. 2001 metų duomenimis 45% gyvenamųjų patalpų buvo šildoma centralizuotu šildymu. Logiška, kad didžiausi centralizuotai pagaminamos šilumos vartotojai yra gyventojai (70,5%)³⁰.

Centralizuotas šilumos tiekimas sudaro 2,5 % bendro vidaus produkto (apie 1 mlrd. Lt). Šiuo metu rinkoje veikia per 60 šilumos tiekimo įmonių (teikiančių ne mažiau kaip 5 GWh šilumos per metus). Iki 2000 m. šilumos gamybos ir pardavimo kiekiai mažėjo dėl susiklosčiusios ekonominės situacijos šalyje (pramonės įmonių bankrotai, pramonės optimizavimas, vartotojų atsijungimai, perėjimas prie dujinio decentralizuoto šildymo). Paskutiniaisiais metais tiekimo apimtys stabilizavosi, o šilumos nuostoliai tinkluose ženkliai sumažėjo (iki 17,8%)³¹. Be to, galima numanyti, kad centralizuotos šilumos poreikis išliks daugmaž stabilus, nes didėjančio gyvenamojo ploto veiksnys (dėl gyventojų pajamų augimo), kuris didina šilumos paklausą, yra balansuojamas didesnio efektyvumo gamyboje ir tiekime.

Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Daugelis tyrimų daro išvadą, kad labiau urbanizuotose ir šaltesniuose regionuose centralizuotas šildymas daugeliu aspektų yra tinkamiausias šildymosi būdas. Tačiau ir šias išvadas propaguojančio Pasaulio banko tyrime daroma išvada, kad kai kuriais atvejais centralizuotas šildymas yra per daug nelankstus reaguoti į heterogenišką šilumos poreikį (ypač kai mažesnių pajamų gyventojai yra linkę pasirinkti mažiau šilumos arba ne taip patogiai vartojamą šilumą, tačiau už mažesnę kainą), o decentralizuotas šildymas šiuo atžvilgiu yra palankesnis. Be to, centralizuoto šildymo sisteminis

³⁰ Šaltinis: Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija, <http://www.lsta.lt/content/blogcategory/25/29/>.

³¹ Šaltinis: Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija, <http://www.lsta.lt/content/blogcategory/25/29/>.

³² Šaltinis: Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija, <http://www.lsta.lt/content/blogcategory/25/29/>.

tinkamumas nacionaliniu ar miesto mastu nėra geras tinkamumo matas, kadangi tik individai ir tik individualiame lygmenyje gali parodyti savo vertinimą, susijusį ne tik su paprastai vertintiniais kriterijais (sąnaudos, ekologija, energetinis efektyvumas), bet ir su kitais kriterijais (pavyzdžiui, individualios šildymosi kontrolės galimybė, įsirengimo sąnaudos ir laikas, patogumas naudoti). Pasirinkimas tarp centralizacijos ir decentralizacijos nebūtinai yra visiškai antagonistinis. Rinkos sąlygomis susiklosto daug tarpinių variantų, tarp kurių – decentralizuota gamyba ir šilumos patiekimas į centralizuotą tinklą, decentralizuotų šildymosi pajėgumų turėjimas kaip saugumo užsitikrinimas, mažesnio masto centralizacija (daugiabučio namo šildymas bendrai, o ne atskirų savininkų įrenginiais).

Centralizuoto šildymo privalumai yra ir gamtosauginiai, susiję su taršos mažinimo, lokalizavimo toliau nuo gyvenamų vietų bei efektyvesnės kontrolės priemonėmis. Be to, centralizuotas šildymas yra patogus vartotojams, nes jiems nereikia patiems rūpintis šiluma. Dėl šių priežasčių Lietuvos kontekste stambaus masto centralizuota gamyba yra paprastai laikoma modernesne, o šį įsitikinimą dar labiau sustiprina vyraujanti natūralios monopolijos koncepcija (plačiau aptariama Priede).

Kitas veiksnys, dėl ko centralizuotas šildymas laikomas perspektyvesniu, yra masto ekonomija įgyvendinant technologinius ir ekonominius sprendimus, prižiūrint ir eksploatuojant įrenginius. Tas yra ypač akivaizdu lyginant didesnes ir mažesnes įmones. Vis dėl to reikia pastebėti, kad, pagal kintamąsias sąnaudas, masto ekonomijos buvimas tarp centralizuotos šilumos gamintojų nėra akivaizdus (žr. lentelę). Kintamųjų sąnaudų kriterijus yra ypač svarbus, nes kintamąsias sąnaudas pagrindė sudaro išlaidos kurui. Renkantis decentralizuotą apsirūpinimą šiluma, vartotojui svarbiausias kriterijus yra kuro kaina ir šiluminio įrenginio kaina. Tuo tarpu kitų sąnaudų vartotojas paprastai nepatiria (pvz., darbo užmokesčio ar socialinio draudimo) arba joms nesuteikia monetarinės vertės. Tokiu būdu, jei kintamųjų sąnaudų srityje masto ekonomija gali būti ginčijama, individualus vartotojas pasirinkęs decentralizuotą apsirūpinimo šiluma būdą tam tikrais atvejais gali gauti mažesnę šilumos kainą, nei pasirinkęs centralizuotą šildymą. Be abejo, pati masto ekonomijos koncepcija yra teisinga³³, tačiau šis atvejis parodo, kad tam tikrais atvejais decentralizuotas šildymas gali būti konkurencingas ir kainos atžvilgiu.

Centralizuotai tiekiamos šilumos savikaina ir vidutinė kaina pagal šilumos tiekėjų grupes³⁴				
Gamybos apimtys	Kintamosios sąnaudos, ct/kWh	Kitos sąnaudos³⁵, ct/kWh	Savikaina, ct/kWh	Vidutinė kaina, ct/kWh
Mažiau nei 25 tūkst. MWh	6,37	8,73	15,10	14,80
25 – 50 tūkst. MWh	7,42	7,73	15,15	14,11
50 – 90 tūkst. MWh	6,43	6,42	12,85	12,88
90 – 150 tūkst. MWh	6,32	5,28	11,60	11,88
Daugiau nei 150 tūkst. MWh	5,94	4,06	10,00	10,72

Decentralizuota energijos gamyba turi ir kitų privalumų. Visų pirma – lankstumas ir operatyvumas (pvz. greitas įdiegimas). Finansiniu požiūriu, galimybė geriau kontroliuoti šilumos sąnaudas yra labai svarbi, tiesa, tobulėjant technologijoms, reguliuoti šilumos vartojimą papildomai investavus galima ir centralizuotoje šilumos tiekimo sistemoje. Dar vienas plačiai pripažįstamas decentralizuoto šildymo privalumas yra transportavimo kaštų išvengimas. Tačiau tai (kaip ir kalbant apie patikimumą) nėra tiksli nuostata, nes daugeliu atveju pirminius energijos šaltinius vis tiek reikia transportuoti.

³³ be abejo reikia atsiminti, kad, bent teoriškai, masto ekonomija veikia tik iki tam tikros ribos, po kurios, didėjant gamybos apimtims, vidutiniai kaštai pradeda kilti.

³⁴ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiklos ataskaita, 2005 m.

³⁵ kitos sąnaudos: materialinės ir joms prilygintos sąnaudos, nusidevėjimas ir amortizacija, sąnaudos darbui apmokėti ir soc. draudimas, mokesčiai, palūkanos).

Kita vertus, kuro kaina centralizuotoje šilumos gamyboje sudaro apie pusę tiekiamos šilumos kainos, tuo tarpu decentralizuotoje šilumos gamyboje kuro kainos dalis šilumos kainoje yra žymiai didesnė. Todėl kylančios kuro kainos decentralizuotos šilumos kainas turėtų pakelti labiau nei centralizuotos šilumos, tuo sumažindamos decentralizuotos šilumos gamybos konkurencingumą.

Reguliavimo įtaka konkurencijai

Šilumos ūkio plėtros kryptyse numatyta išsaugoti centralizuoto šildymo sistemas ten, kur jas naudoti tikslinga ir efektyvu aplinkos ir ekonominiu požiūriu³⁶. Idėja, kad centralizuoto šildymo sistema yra pažangi, bet nepakankamai efektyvi, paminėta viename iš svarbiausių energetiką reglamentuojančių dokumentų - Nacionalinėje energetikos strategijoje. Be abejo, centralizuoto šildymo sistema turi daug privalumų, kurie geriausiai atsiskleistų, centralizuotam šildymui konkuruojant su kitais šildymo būdais. Tačiau kam tada centralizuoto šildymo sistemą reikia propaguoti/proteguoti nėra aišku. Jei dėl „pažangumo“, tai viešajame sektoriuje egzistuoja daug pažangių metodų, tačiau jie nenaudojami, jei yra neefektyvūs (todėl tik nedaug miestų turi metro sistemas, nors metro – pažangi transportavimo sistema).

Centralizuotos šilumos konkurencingumas yra stipriai susijęs su tiekimu, t.y. daugeliu atvejų centralizuotas šildymo būdas rinkoje yra dominuojantis todėl, kad tiekimo srityje reguliavimas teikia pirmenybę centralizuotam šildymui (tai detalai aptariama dalyje „Tiekimas“).

Išvados

Centralizuotas šildymas yra efektyvus šilumos teikimo būdas, tačiau kaip ir bet kuris kitas būdas jis nėra visapusiškai geresnis ar efektyvesnis už decentralizuotą šildymą. Kadangi daugeliu atvejų galima manyti, kad centralizuotas šildymas yra konkurencingas kainos ir kokybės atžvilgu, centralizuoto šildymo propagavimas ir protegavimas reguliavimu nėra reikalingas. Centralizuoto šildymo kaip šilumos šaltinio konkurencingumą dažnai stipriai veikia reguliavimas, t.y. dėl p, rodomos centralizuotam šilumos tiekimo būdui, kartu yra propaguojamas ir centralizuotas šildymas. Be to, centralizuoto šildymo populiarumą iš dalies lemia ir susiklosčiusios tradicijos bei inercija.

Geriausiai centralizuoto šildymo privalumai atsiskleistų, jei centralizuotam ir decentralizuotam šildymui būtų leista konkuruoti ekonomiais, o ne akademiniais ar politiniais aspektais.

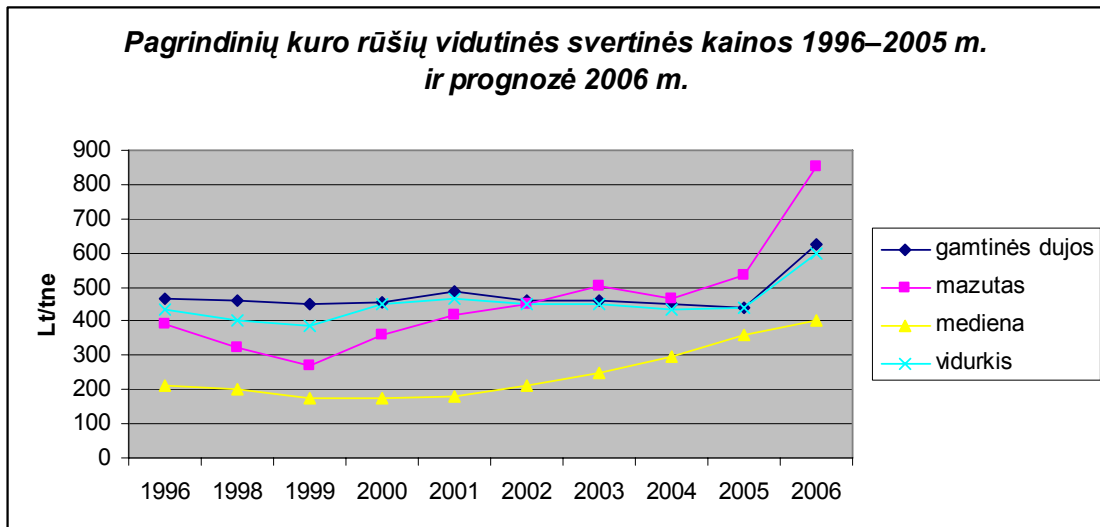
1.3.2. Gamtinės dujos

Lietuvoje šilumos energijos gamyboje dominuoja gamtinės dujos. O tai reiškia, kad šilumos energijos kainos yra tampriai susijusios su gamtinių dujų kainomis, kurios pastaruoju metu kyla.

Šilumos gamybos kuro sąnaudų struktūra Lietuvoje³⁷	
Kuras	Dalis, %
Gamtinės dujos	83,6
Biokuras	10
Mazutas	5,6
Kitas kuras	0,8

³⁶ Dėl šilumos ūkio plėtros kryptių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2004 m. kovo 22 d. Nr. 307, Vilnius.

³⁷ Lietuvos šilumos tiekėjų asociacijos nuostatos dėl rinkos santykių plėtojimo šilumos ūkio sektoriuje, Vytautas Stasiūnas, Lietuvos šilumos tiekėjų asociacijos prezidentas, konferencija "Rinka ar politika Lietuvos energetikoje?".

Pagal VKEKK ataskaitą, 2005 metais į Lietuvą buvo importuota 3,116 mlrd. m³ gamtinių dujų. Lietuvos vartotojai suvartojo 3,062 mlrd. m³ dujų arba 5,7 proc. daugiau nei 2004 metais. Laisvieji vartotojai (tokie vartotojai, kuriems dujų kaina nereguliuojama) sunaudojo 1365 mln. m³, o reguliuojamieji – 589 mln. m³, dar 305 ir 803 mln. m³ teko UAB "Kauno termofikacinė elektrinė" bei AB "Achema". Be to, pastebima, kad laisvieji vartotojai nėra patenkinti dujų tiekimo tarifais, dėl to naujų paraiškų tapti laisvaisiais vartotojais negauta, bet gauti keli laisvųjų vartotojų prašymai pripažinti juos reguliuojamaisiais.

Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Decentralizuotai šilumą gaminantys vartotojai šilumai gaminti naudoja dujinius katilus. Toks šilumos gamybos būdas tam tikru metu pasirodė konkurencingas daugiabučiuose ir individualiuose namuose bei pastatuose, kuriuose dujos tiekiamos centralizuotai (o kai kuriais atvejais ir vienkiemiuose). Kadangi Lietuvoje tankiau apgyvendintose teritorijose dujos ir šiluma dažnai yra tiekiamos centralizuotai, šis apsirūpinimo šiluma būdas konkuruoja su centralizuoto šildymo sistema.

Šildymasis dujomis gali peraugti ir į mišrų variantą tarp centralizuoto ir decentralizuoto šildymo, kai butai šildomi bendra name pastatyta katiline, o tai įrodo gamtinių dujų kaip kuro įvairiapusiškumą ir parodo, kad šildymasis dujomis nebūtinai reiškia decentralizuotą šildymą. Visa tai leidžia manyti, kad, mažiau reguliuojant rinką, rinkos dalyviai surastų jiems labiausiai tinkamus sprendimus.

Individualaus šildymosi dujomis konkurencingumas yra stipriai susijęs su gamtinių dujų kainų kitimu rinkoje. Kylant dujų kainoms, įmonės, tiekiančios šilumą centralizuotai, turi sąlyginai didesnę galimybę diversifikuoti kuro rūšį ir taip sumažinti sąnaudas. Vartotojai, pasirinkę individualų šildymąsi dujomis, realiai tokios galimybės neturi. Turint galvoje numatomą gamtinių dujų kainų kilimą pasaulinėse rinkose bei kainų nestabilumą, individualus šildymasis gamtinėmis dujomis gali tapti mažiau patrauklia alternatyva centralizuotam šildymui.

Reguliavimo įtaka konkurencijai

Lietuvoje šildymasis gamtinėmis dujomis kaip efektyvi alternatyva centralizuotam šildymui atsirado dėl palyginti nedidelio kainų skirtumo tarp dujų kainų smulkiesiems ir stambiesiems vartotojams.

Be valstybės įsikišimo skirtumas tarp kainų, kurias už dujas moka stambieji ir smulkieji vartotojai, būtų žymiai naudingesnis stambiesiems vartotojams (taigi ir centralizuotos šilumos gamintojams). Tačiau dėl reguliavimo kainų skirtumas tarp šių dviejų vartotojų yra žymiai mažesnis, todėl individualus šildymasis gamtinėmis dujomis tapo efektyvia alternatyva.

Išvados

Gamtinių dujų kainų reguliavimas didina individualaus šildymosi dujomis konkurencingumą centralizuoto šildymo atžvilgiu. Tačiau individualaus šildymosi gamtinėmis dujomis patrauklumas gali sumažėti dėl dujų kainos kilimo tendencijų pasaulinėje rinkoje. Šilumos tiekimo reguliavimas (aptariamas III-ioje dalyje) mažina individualaus šildymosi gamtinėmis dujomis konkurencingumą.

1.3.3. Šildymas elektra

Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Priimta manyti, kad šildymas elektra yra brangesnis nei centralizuotas šildymas. Be to, šildymas elektra dažnai (pagrįstai ir nepagrįstai) kritikuojamas kaip santykinai neefektyvus energetinių resursų panaudojimo būdas³⁸.

Dėl plačiai išplėtos Lietuvos elektrifikacijos ir santykinai nedidelių investicijų į šildymo įrenginius šildymas elektra yra galima alternatyva kitiems šildymo būdams. Lietuvoje elektros tinklas yra labiau išplėtotas nei centralizuoto šildymo tinklas, tad nuošalesnėse vietovėse elektra yra tiekama, o centralizuotas šildymas – ne. Tačiau tokiose vietose šildymąsi elektra dažniausiai nukonkuruoja šildymasis mediena.

Tačiau nereikia pamiršti, kad šildymasis elektra dažnai yra vartojamas kaip papildomas šilumos šaltinis blogai apšiltintuose daugiabučiuose namuose, kur dėl šilumos nuostolių ar blogos šilumos įrenginių būklės buto temperatūra gyventojų netenkina. Šildymas elektra tai pat gali būti naudojamas kartu su kitomis apsirūpinimo šiluma priemonėmis, dėl savo santykinio brangumo įjungiamas tada, kada jaučiamas didžiausias šilumos poreikis. Be to, šilumos ir elektros vartojimo poreikiai sezoniškai sutampa (tiek šilumos, tiek elektros energijos poreikis didžiausias žiemą), todėl jei daug vartotojų pereitų prie šildymosi elektra, labai išaugtų pikinis elektros energijos poreikis, tad ir pikinės elektros kaina taip pat turėtų didėti, o šildymosi elektra konkurencingumas – mažėti.

Reguliavimo įtaka konkurencijai

Vartotojai, kurie apsirūpina šiluma centralizuotu būdu, dažniausiai negali greitai ir operatyviai pakeisti patalpų šildymo būdo (plačiau aptariama dalyje „Tiekimas“), ir turint galvoje tam tikrą riziką, susijusią su elektros kainų kitimu (nors rizika, susijusi su šilumos kainų kitimu, taip pat egzistuoja), toks sprendimas yra mažiau patrauklus.

Realiai šildymo elektra konkurencingumas priklauso nuo kainų skirtumų tarp šildymosi elektra ir kitų apsirūpinimo šiluma būdų. Tiek šilumos, tiek elektros kainos vartotojams yra reguliuojamos (pvz., „pašto ženklų“ principo taikymas transportavime, šilumos ir elektros kainos nesvyruoja kartu su paklausa³⁹), tad galima teigti, kad ir šildymosi elektra konkurencingumas yra labai stipriai veikiamas kainų reguliavimo.

³⁸ Kritikai remiasi termodinamikos dėsniais, kad energijai pereinant iš vienos formos į kitą, patiriami neišvengiami energijos nuostoliai. Pagal šį argumentą, naudoti šilumos energiją šildymui tiesiogiai yra efektyviau, nei versti šilumos energiją į elektros energiją ir šildymui naudoti elektros energiją.

³⁹ Tiesa elektros rinkoje plinta daugiatarifis apmokėjimas, pvz., dieną elektros energija kainuoja pigiau nei naktį. Tačiau tokia apmokėjimo sistema pasirinkti vartotojui reikia įsirengti daugiatarifį elektros skaitiklį.

Išvados

Šildymas elektra išliks alternatyva ten, kur nėra centralizuotos šildymo sistemos ar kitų būdų apsirūpinti šiluma arba kur šildymas elektra yra pasirenkamas ne dėl ekonominių (o, pvz., ekologinių) priežasčių. Be to, šildymasis elektra gali sėkmingai rasti savo nišą kaip papildoma šilumos šaltinis, naudojamas didžiausio šilumos poreikio (piko) metu.

1.3.4. Biomasė (mediena)

Ekonominiai veiksniai veikiantys konkurenciją

Mažo masto šilumos gamyba, kai vartotojas ir gamintojas yra tas pats ūkio subjektas, labai dažnai iš principo yra vertikalčiai integruoti: patys apsirūpina kuru, jį degina ir naudoja pagamintą šilumą. Tai yra vartotojai, kurie šilumą apsirūpina decentralizuotai, naudodami biomasės kurą (pvz., malkas). Toks šildymo būdas labiau paplitęs geografiškai izoliuotose vietovėse arba vietovėse, kur nėra pakankamo skaičiaus vartotojų efektyviai centralizuotos šilumos sistemai įrengti. Tokie vartotojai-gamintojai dabartinėje situacijoje realiai nekonkuruoja su centralizuotos šilumos tiekėju ar gamintoju rinkoje, (jie neteikia savo pagamintos šilumos pardavimui). Tačiau tiek pat svarbi yra potenciali konkurencija, t.y. konkurencija, kuri pasireikštų norint pradėti centralizuotai tiekti šilumą tam tikroje geografinėje vietoje. Be abejo, ta potenciali konkurencija mažina paskatas tokiose vietovėse diegti centralizuoto šildymo sistemas.

Didžiausias šilumos gamybos iš biomasės vartotojo reikmėms konkurencinis privalumas šalia nesudėtingo įdiegimo, nedidelių pradinių investicijų, lankstumo yra kuro kaina. Kylant angliavandenilinio kuro kainai šildymasis biomase tampa patrauklesnis kainos požiūriu. Kita vertus, medienos kaina priklauso nuo angliavandenilinio kuro kainos svyravimų (žr. lentelę „Pagrindinių kuro rūšių vidutinės svartinės kainos 1996-2005 m. ir prognozė 2006 m.“ (18 psl.)), be to, jei remsimės lentelėje pateiktais duomenimis, nuo 1996 metų medienos kaina pakito labiau nei gamtinių dujų kaina⁴⁰.

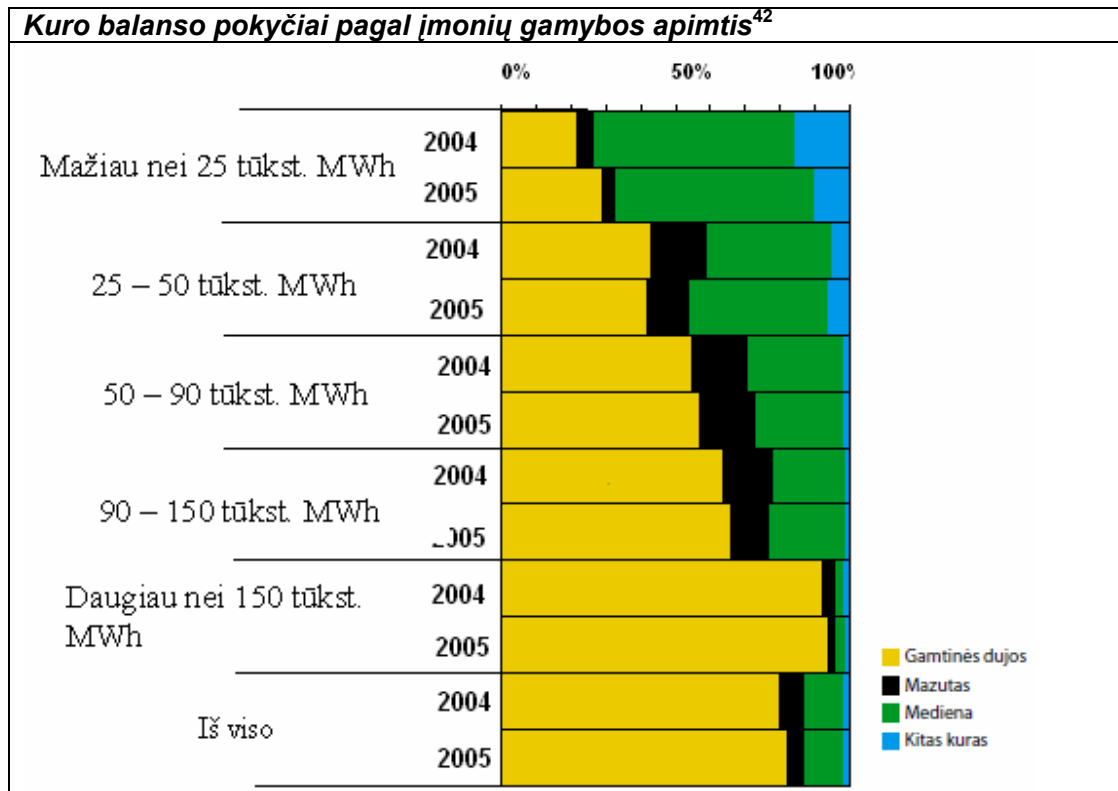
Reguliavimo įtaka konkurencijai

Buitiniame lygmenyje šildymasis mediena yra reguliuojamas specialiųjų šilumos ūkio planų. Pramoniniame lygmenyje dėl ekologinių principų, įsipareigojimų didinti energijos, pagamintos iš atsinaujinančių šaltinių, dalį šilumos gamybai iš biomasės yra taikomos lengvatos ir paskatos. Šilumos tiekėjui superkant šilumą iš nepriklausomų šilumos gamintojų pirmenybę reikia teikti šilumai pagamintai iš biomasės⁴¹. Be to, Kaimo plėtros kryptyse 2004-2006 metams yra numatyta parama energetinių augalų plantacijoms.

Be to, mažesnėse centralizuotos šilumos gamybos įmonėse, mediena tampa dominuojančiu energetiniu kuru, kas iš dalies paaiškina ir mažesnes šilumos gamybos kintamąsias sąnaudas mažesnėse įmonėse (žr. dalį „Centrinis ir decentralizuotas šildymas“).

⁴⁰ Medienos kaina pakilo 90%, tuo tarpu gamtinių dujų 34%.

⁴¹ Šilumos supirkimo iš nepriklausomų gamintojų į šilumos tiekimo sistemas tvarka, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 982, 2003 m. liepos 25 d. 14.

Išvados

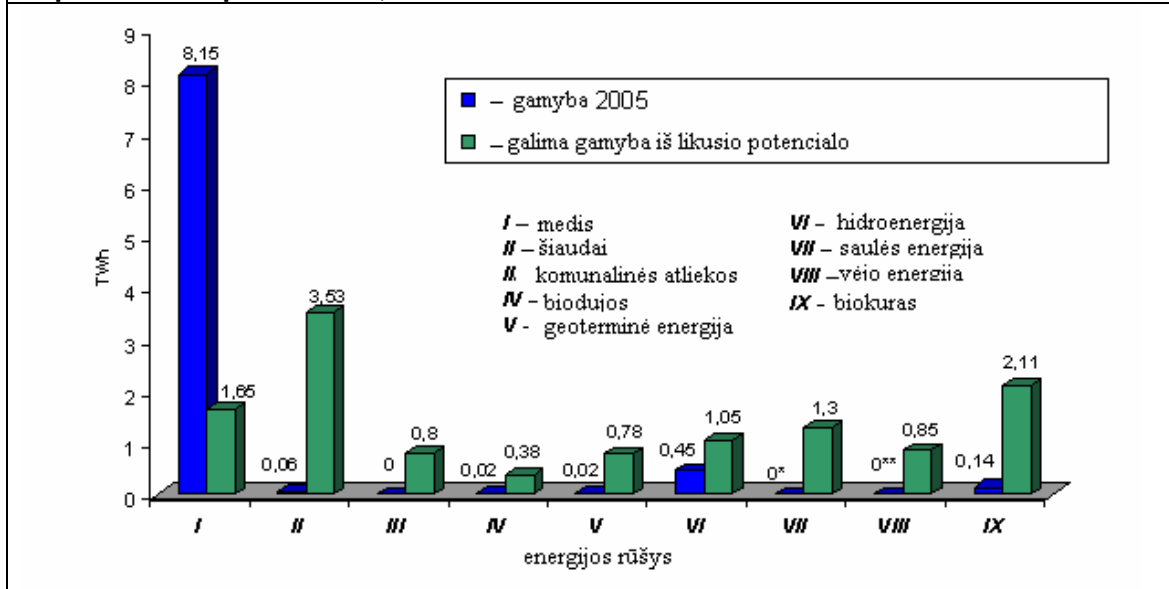
Šildymasis mediena per visą žmonijos istoriją įrodė, kad nepaisant technologinio paprastumo išlieka konkurencingas ir be valstybės paramos. Šildymas mediena yra konkurencingas neurbanizuotose vietovėse. Valstybės kišimasis ir centralizuotos šilumos gamybos iš medienos skatinimas bei angliavandenilinių energetinių šaltinių kainų kilimas neabejotinai padidins medienos kainas.

1.3.5. Kiti energijos šaltiniai

Be aukščiau minėtų šilumos šaltinių, egzistuoja aibė kitų šilumos gamybos šaltinių ir būdų. Kai kurie iš jų naudojami dėl to, kad pasiteisino ekonominiu požiūriu, kiti – dėl valstybės paramos arba kitokių (ne ekonominių) priežasčių. Be abejo, technologijų progresas gali pasiūlyti ir naujų, mums dar nežinomų energijos šaltinių. Tačiau kol šie šaltiniai nėra konkurencingi kainos požiūriu, jie naudojami tik todėl, kad įstatyminis reguliavimas, sąlygotas įsipareigojimų mažinti CO₂ emisijas, suteikia tokiems energijos šaltiniams lengvatų ar subsidijų. Taigi, reguliavimo aplinka lemia, kad jei kuris nors iš dabar plačiai nenaudojamų šilumos energijos gamybos šaltinių taps pakankamai paplitusiu, jo konkurencingumas bus smarkiai įtakojamas reguliavimo (nebent iki to laiko pasikeistų įstatymai).

⁴² Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiklos ataskaita 2005 m.

Energijos gamyba Lietuvoje iš atsinaujinančių šaltinių 2005 m. ir likęs nepanaudotas potencialas, TWh⁴³

2. TIEKIMAS

Tiekimas yra šilumos energijos pristatymas vartotojams, tiekimas vykdomas specialiai tam reikalui sukurta infrastruktūra – vamzdynais. Šilumos tiekimas sudaro apie 2,5% Lietuvos BVP, Lietuvoje veikia per 60 šilumos tiekimo įmonių, aptarnaujančių daugiau nei 584 tūkst. vartotojų. Lietuvos šilumos tinklų ilgis siekia 2545 km, šilumos tiekimo įmonėse dirba apie 5300 darbuotojų⁴⁴.

2.1. Ekonominių veiksnių įtaka konkurencija

Šilumos pristatymui reikalinga specifinė infrastruktūra. Šilumos energijos, skirtingai nei duonos, vartotojams negalima pardavinėti parduotuvėje. Šilumos tiekimui reikalingi perdavimo vamzdynai bei šilumos įrenginiai, paskirstantys šilumą name. Norint pradėti šilumos tiekimą, reikalingos ženklios investicijos pastoviujų sąnaudų pavidalu į infrastruktūrą. Tokios investicijos atsiperka per sąlyginai ilgą laiko tarpą ir reikalauja ilgalaikių sutarčių, įsipareigojimų, be to, investicijos į specifinę infrastruktūrą yra ganėtinai rizikingos. Tačiau tai nereiškia, kad dėl to konkurencija šilumos tiekimo sektoriuje yra neįmanoma: ji gali būti lėtai kintanti arba nedinamiška, tačiau ji yra specifinė šiam sektoriui.

Išvados. Paveldėta centralizuoto šildymo infrastruktūra panaikina pradinių investicijų būtinybę, tuo padarydama centralizuoto šildymo sistemą patrauklesne kainos atžvilgiu. Kita vertus, paveldėta infrastruktūra, kuri ne visada buvo plėtojama racionaliai, dabar nebeatitinka situacijos rinkoje arba įgyvendina tokias šilumos tiekimo schemas, kurios nėra tinkamos dabartinei situacijai.

⁴³ Anicetas Ignatas (Lietuvos Respublikos ūkio ministerija), konferencija „Naujas žvilgsnis į pasaulio žemėlapi: Lietuvos energetinis saugumas“, 2006 m.

⁴⁴ Šaltinis: Vytautas Stasiūnas, LŠTA prezidentas, seminare "Kaip spręsti šilumos ūkio problemas: rinka ir administravimas", 2006 m.

2.2. Reguliavimo įtaka konkurencijai

2.2.1. Specialieji šilumos ūkio planai

Konkurenciją šilumos tiekimo srityje stipriai veikia savivaldybių šilumos ūkio specialieji planai, kuriuose zonavimu nustatomi teritorijų aprūpinimo šiluma būdai, naudotino kuro rūšys. Šie planai kuriami norint mažiausiomis sąnaudomis užtikrinti saugų ir patikimą tiekimą, neviršijant poveikio aplinkai normų.⁴⁵

Tačiau verta pastebėti, kad specialieji šilumos ūkio planai ir planavimas neužtikrina žemesnių kainų. Bent jau iš duomenų, pateiktų lentelėje, ryšio tarp reguliavimo ir žemesnių šildymo kainų nėra.

Centrinio šildymo kaina ir reguliavimas, 2001 ⁴⁶				
Valstybė	Vidutinė kaina (Eur / MWh be PVM)	Centrinio šildymo rinkos dalis*, proc.	Kainos reguliavimas?	Centrinio šildymo zonavimas?
Austrija	37,64 iki 69,10	16%	Taip, paremtas sąnaudomis	Ne
Čekija	40,03	45%	Taip, paremtas sąnaudomis arba viršutinė kaina	Ne
Danija	51,24	48%	Taip, paremtas sąnaudomis	Taip
Estija	26,00	30%	Taip, paremtas sąnaudomis	Taip (nuo 2003)
Suomija	27,00 iki 33,00	49%	Ne	Ne
Vokietija	49,18	12%	Ne	Ne
Vengrija	26,00 iki 45,00	16%	Taip, paremtas sąnaudomis	Ne
Lietuva	30,14 iki 44,62	45%	Taip, paremtas sąnaudomis	Taip (nuo 2003)
Olandija	53,45	3,4%	Taip, tarifai	Ne
Švedija	38,60 iki 43,70	38%	Ne	Ne

* tik gyvenamosioms patalpoms

Konkurencijai šilumos tiekimo srityje šie planai svarbūs keliais aspektais. Pirma, specialieji planai įtvirtina tam tikrus šilumos tiekimo būdus tam tikrose teritorijose. Tiesa, naujai planuojamuose rajonuose specialiųjų planų rengimo taisyklės numato šildymo būdo keitimą. Tačiau seniau pastatytose zonose pastato savininkui norint pakeisti apsirūpinimo šiluma būdą iškyla kliūčių, jei naujai pasirenkamas šildymo būdas nesutampa su šilumos ūkio specialiuoju planu. Savivaldybė gali iki dviejų metų atidėti pastato savininko prašymą pakeisti apsirūpinimo šiluma būdą. Taigi šilumos ūkio specialusis planas padidina apsirūpinimo šiluma būdo keitimo kaštus ir sumažina iniciatyvas ieškoti tinkamiausio apsirūpinimo šiluma būdo. Be abejo, taip padedama įgyvendinti šilumos ūkio specialųjį planą, tačiau vien plano įgyvendinimas negali ir neturi būti planavimo pateisinimas.

Čia tinka Tarptautinės energetikos agentūros pastebėjimas, kad zonavimas padeda plėtoti centralizuoto šildymo sistemą, tačiau neužtikrina žemesnių kainų⁴⁷. Su tuo galima sutikti ir papildyti, kad šalia to planavimu slopinama privati iniciatyva bei ribojama konkurencija tarp skirtingų šilumos tiekimo būdų.

⁴⁵ Šilumos ūkio specialiųjų planų rengimo taisyklės, Lietuvos Respublikos ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. sausio 16 d. įsakymu Nr.4-13/D1-28, Vilnius.

⁴⁶ Coming in from the Cold, IEA.

⁴⁷ Coming in from the Cold, IEA.

Be abejo, zonavimas padeda reguliuoti aplinkos taršą, kuri, šilumą tiekiant centralizuotai, yra išmetama gamybos, o ne vartojimo vietoje. Be to, centralizuotos šilumos tiekimo įmonės paprastai gali žymiai daugiau investuoti į taršos valymo įrenginius, dėl to tarša taip pat sumažėja. Todėl labai dažnai pasisakant už centralizuotą šilumos gamybos būdą naudojami ekologiniai argumentai.

Tačiau aplinkos taršos eksternaliteto problema būtų efektyviau sprendžiama eksternalitetą internalizuojant, t.y. kompensavimą už aplinkos taršą perkeliant teršėjui. Vadovaujantis patirtimi aplinkos apsaugos srityje bei ES propaguojamu principu „teršėjas moka“, individualiems šilumos gamintojams gal ir galima būtų taikyti aplinkos teršimo mokesť. Nors abejotina, ar šio mokesčio administravimo, kontrolės ir technologijos kaštai pateisintų tokio mokesčio įvedimą. Aplinkos teršimo mokesťis kol kas taikomas tik industriniams šilumos gamintojams, ir tai yra viena iš priežasčių, kodėl apsimoka atsisakyti centralizuoto šildymo ir pasirinkti individualų dujinį šildymą. Todėl panaikinant specialiuosius šilumos ūkio planus ir išsprendus aplinkos teršimo mokesčio problemą, ekologinės problemos būtų sprendžiamos efektyviau nei zonavimo principu.

Išvados. Nėra akivaizdu ar nenuginčijama, kad specialieji šilumos ūkio planai užtikrina žemesnes šilumos kainas vartotojams (žr. lentelę „Centrinio šildymo kaina ir reguliavimas, 2001“). Tačiau jie akivaizdžiai slopina privačią iniciatyvą ir konkurenciją tarp šilumos šaltinių. Specialieji šilumos ūkio planai bando spręsti aplinkos taršos kontrolės problemą, tačiau efektyvesnis aplinkos taršos reguliavimo būdas būtų aplinkos taršos mokesčio taikymas visiems teršėjams. Tai, be kita ko, panaikintų reguliavimu sukurtą individualaus šildymosi pranašumą prieš centralizuotą šildymą bei nevaržytų žmonių laisvės ieškant priimtinausio šildymosi būdo.

2.2.2. Šilumos tiekimo licencijavimas

Šilumos tiekimo licencijos vienoje teritorijoje išduodamos vienai įmonei⁴⁸, todėl konkurencija tarp centralizuotos šilumos tiekėjų faktiškai yra neįmanoma. Tiekimo licencijos suteikimas vienai įmonei grindžiamas argumentu, kad infrastruktūros dubliavimas yra neefektyvus, t.y. neapsimoka tiesti dviejų viena šalia kitos einančių šilumos perdavimo linijų. Be abejo, dėl šilumos ūkio sektoriaus specifiškumo, situacija, kai dvi centralizuotos šilumos tiekimo įmonės konkuruotų dėl šilumos tiekimo tam pačiam vartotojui realiai gali ir neatsirasti. Kita vertus, jei šis argumentas iš tikrųjų yra visapusiškai teisingas, tokia įstatyminė nuostata, įteisinanti vieną tiekėją tam tikroje teritorijoje, yra visiškai nereikalinga. Tuo tarpu, jei panaikinus teritorines monopolijas atsirastų antra šilumos perdavimo linija, tai įrodytų, kad infrastruktūros dubliavimo argumentas ne visada yra teisingas.

Šilumos ūkio plėtros kryptyse numatyta, kad 75% šilumos bus tiekiama centralizuotomis šildymo sistemomis. Tai dar sykį iliustruoja, kad šilumos ūkio sektorius iš dalies yra formuojamas planavimo, paremto ne rinkos mechanizmu, o reguliavimo ir administracinių sprendimų.

Tarp licencijuojamos veiklos sąlygų minimi „veiklos efektyvumo“, „sąžiningos konkurencijos principų laikymosi“, „nediskriminavimo“ principai. Visi šie principai dėl jų daugiaprasmių apibrėžimo gali būti naudojami konkurencijai mažinti neišduodant licencijos arba išduodant licenciją tik tam tikrai įmonei. Nediskriminavimo principas užkerta galimybę taikyti skirtingas kainas vartotojams, tokiu būdu sumažindamas veiklos efektyvumą.

Valstybė, apsiimdama užtikrinti konkurenciją, taiko *ex ante*⁴⁹ reguliavimo principus, kurie iš tikro ne prižiūri rinką, o ją formuoja, t.y. rinkos struktūra formuojama ne ekonominių veiksnių, o reguliavimo; todėl *ex ante* principas yra iškreipiantis rinką, neefektyvus, o jo įgyvendinimui naudojama daugiau

⁴⁸ Šilumos tiekimo ir licencijavimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 25 d. nutarimu Nr. 982, Vilnius.

⁴⁹ Konkurencijos priežiūros aspektai plačiau nagrinėjami analizėje „Konkurencijos teisė ir jos taikymas Lietuvoje“ http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analize_konkurencijos_teise_ir_jos_taikymas_lietuvoje/3407.

resursų nei *ex poste* principui. Jei valstybė nusprendžia reguliuoti, kad rinkoje būtų laikomasi „sąžiningos konkurencijos“ ir kitų panašių kriterijų, tą gali užtikrinti *ex poste* konkurencijos priežiūros institucijos.

Išvados. Šilumos tiekimo licencijavimo sistema eliminuoja konkurencijos galimybes tarp skirtingų centralizuotos šilumos tiekėjų. Be to, licencijavimo sistema sukuria nereikalingas prielaidas konkurencijai riboti. „Sąžiningos konkurencijos“ ir kitus panašius sutartinius kriterijus užtikrinti galima *ex poste* konkurencijos apsaugos priemonėmis.

2.2.3. Socialinės politikos įtaka šildymo sektoriui

Lietuvoje, kaip ir visame posocialistiniame pasaulyje, energetikos infrastruktūra santykinai labai gerai pasiekia netgi skurdžiausius gyventojus. Viena vertus, tai yra pozityvus veiksnys, kita vertus, kyla klausimas, ar tokia padėtis atitinka ekonominius pajėgumus. Kadangi paslaugų sumažėjimas arba paslaugos kainos dalies reikšmingas padidėjimas šeimos biudžete visuomet skausmingas ir atrodytu politiška nepriimtinas, Vyriausybė yra įsivėlusį į subsidijų politiką.

Viena subsidijų forma yra kainų reguliavimas, dėl kurio įvyksta vidinis kryžminis subsidijavimas, pasireiškiantis tuo, kad smulkūs vartotojai moka mažiau nei būtų rinkos kaina. Šios politikos gamtinių dujų sektoriuje pasekmė – sąlyginai daugiau vartotojų atsisakė centralizuoto šildymo sistemos paslaugų ir pasirinko autonominį dujinį šildymą, nuo ko nukentėjo centralizuoto šildymo sistemos konkurencingumas.

Kita subsidijų rūšis yra kainų kompensavimas, kuris yra išlikęs šildymo srityje ir daro didžiulę įtaką visam sektoriui. Subsidijas gaunantys vartotojai nėra suinteresuoti nei energijos taupymu, nei savo gyvenamojo ploto optimizavimu. Tai tampa nepagrįstai didele našta biudžetui, iš kurio mokamos subsidijos, ir subsidijas gaunančių asmenų kaimynams daugiabučiuose namuose, kuriuose subsidijas gaunantys asmenys linkę labiau eikvoti energiją ir nesiimti taupymo priemonių, ypač susijusių su investicijomis. Tai sąlyginai didina šilumos paklausą, ypač tarp nemokių vartotojų.

Be to, kada dalis gyventojų daugiabučiame name gauna subsidijas už šilumą, o dalis – ne, bendrasavininkams susitarti dėl daugiabučio namo modernizavimo, kuris padėtų sumažinti šilumos nuostolius, taigi ir išlaidas šilumai, yra praktiškai neįmanoma, nes kompensacijas gaunantieji nėra tiek suinteresuoti sumažinti šilumos nuostolius. Tačiau tuo pat metu reikia pripažinti, kad tai yra daugiau bendrasavininkų tarpusavio santykių reglamentavimo problema, todėl gilesnė šio reiškinio analizė nėra šios studijos tikslas.

Dabartinė taikoma 13 procentinių punktų PVM lengvata bei naujai siūloma dar 5 procentinių punktų lengvata prisideda prie rinkos signalų vartotojams izoliavimo. Kitaip tariant, PVM lengvatomis bandoma slopinti rinkos siunčiamą signalą, kad reikia mažinti ir efektyviau naudoti energetinius resursus.

Išvados. Socialinės politikos sprendimai sumaišyti su energetikos politika iškraipo rinkos signalus vartotojams. Parama, skiriama šilumos vartojimui, sumažina paskatas bei galimybes mažinti šilumos vartojimą ir ieškoti efektyvesnių šilumos panaudojimo būdų kylant šilumos kainoms, kaip tai vyktų rinkos sąlygomis. Jei valstybė nusprendžia remti mažiau pasiturinčius piliečius, nesusijusios su vartojimu tiesioginės išmokos žymiai mažiau užgožtų rinkos signalus bei leistų šilumos vartotojams priimti efektyvesnius sprendimus.

2.2.4. Produkto atskyrimas (unbundling)

Mažinant vertikalią integraciją šilumos tiekimas yra atskirtas nuo šilumos gamybos ir šildymo sistemų priežiūros. Be to, tiekimo srityje šilumos licencijavimo taisyklėse įtvirtinta, kad vartotojas šaltą vandenį

gali pirkti iš vienos įmonės, o šilumą vandeniui pašildyti – iš kitos įmonės⁵⁰. Toks produkto sudėtinių dalių atskyrimas sudaro daugiau galimybių konkurencijai. Atsiranda konkurencija dviejuose sektoriuose (anksčiau buvo tik vienas), be to, padidėja galinčių konkuruoti įmonių skaičius, nes įmonių kurios gali tiekti šaltą vandenį arba šilumą turėtų būti daugiau nei įmonių, kurios gali tiekti vandenį ir šilumą kartu.

Be to, toks atskyrimas sudarė galimybes decentralizuotam karšto vandens tiekimui, kada vartotojas perka šaltą vandenį ir naudoja savo energetinio įrenginio gaminamą šilumą šaltam vandeniui pašildyti.

Norint sėkmingai įgyvendinti atskyrimą ir užtikrinti vartotojo pasirinkimą tarp skirtingų šilumos energijos (šaltam vandeniui pašildyti) tiekėjų reikalinga išplėta infrastruktūra. Kaip jau minėta anksčiau, šilumos sektoriui būdingi ilgalaikiai kontraktai, todėl net ir veikiant konkurencijai šis sektorius gali atrodyti statiškas, t.y. vartotojai retai keičia tiekėjus. Tačiau tai parodo ne konkurencijos nebuvimą, o šilumos sektoriaus specifiškumą.

Išvados. Produkto atskyrimas yra veiksnys sudarantis prielaidas konkurencijai šilumos tiekimo srityje, tačiau konkurencijos padidėjimo negarantuoja dėl šilumos sektoriaus specifikos bei įvairių kitokių reguliavimo priemonių.

2.2.5. Reguliavimu sukurtos kliūtys pakeisti apsirūpinimo šiluma būdą

Šioje dalyje detaliau apžvelgsime ir išanaluosime reguliavimo sukurtas kliūtis, kurios trukdo vartotojui pakeisti šildymo būdą, atsijungiant nuo centralizuoto šildymo sistemos. Pirmiausia aptariamos kliūtys norint pakeisti šildymo būdą nedaugiabučiame name, vėliau – keičiant viso daugiabučio namo šildymo būdą ir galiausiai – keičiant atskiro buto šildymo būdą daugiabučiame name.

Atsijungimas nuo centralizuoto šildymo sistemos nedaugiabučiame name. Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklėse⁵¹ numatyta, kad nedaugiabučio namo savininkas turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį su šilumos tiekėju, informavęs šilumos tiekėją prieš mėnesį⁵². Tačiau iškeliamą sąlyga, kad negali būti pažeidžiami kitų šilumos vartotojų teisėti interesai, t.y. jei dėl šio atsijungimo didėja vidutinės sąnaudų kitiems šilumos vartotojams, savininkas privalo kompensuoti šių sąnaudų didėjimą arba savo lėšomis atlikti darbus, kurie garantuotų kitų vartotojų teisėtus interesus⁵³. Tokia nuostata taipogi mažina paskatas atsijungti nuo šilumos tiekimo sistemos ir stabdo privačią iniciatyvą. Be to, galima ginčytis, kad kitų vartotojų „teisėtų interesų“ gynimas stipriai apriboja ir namo savininko teisėtą interesą – pasirinkti norimą šildymo būdą. Be to, sunku rasti analogišką pavyzdį kitame ekonominės veiklos sektoriuje, kur vartotojas, turintis teisę vienašališkai atsisakyti paslaugos ir atsisakantis paslaugos, privalo kompensuoti jo paslaugos atsisakymo sukeltą kainų padidėjimą kitiems vartotojams⁵⁴. Tačiau jei atsijungiančio vartotojo pastato šilumos įrenginiai (kurie yra pastato savininko nuosavybė) yra naudingi šilumos tiekėjui ar kitiems šilumos vartotojams, tai suinteresuotieji išlaikyti pastato savininko šilumos įrenginių veikimą bendroje šildymo sistemoje turėtų tai daryti ne numatydami mokesť už atsijungimą nuo šildymo sistemos, bet siūlydami (ar užtikrindami) paskatas neatsijungti. Jei tokios paskatos egzistuotų (pvz. mažų pastato šildymo kaštų pavidalu ir pan.), tai

⁵⁰ Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 4-258, Vilnius.

⁵¹ Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 4-258, Vilnius.

⁵² Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 4-258, Vilnius.

⁵³ Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 4-258, Vilnius.

⁵⁴ Be abejo, galima teigti, kad baudos už kontrakto nutraukimą nepasibaigus kontrakto terminui yra toks pavyzdys. Tačiau iš tikro šis pavyzdys čia netinka, nes šilumos tiekimo ir licencijavimo taisyklėse numatyta pastato savininko teisė vienašališkai nutraukti šilumos pirkimo-pardavimo sutartis, apie tai pranešę tiekėjui ne vėliau nei prieš mėnesį. Taigi, skirtingai nei nutraukiant kontraktą prieš terminą, čia joks terminas nėra pažeidžiamas.

individualiems savininkams nėra nekiltų mintis atsijungti nuo šildymo sistemos. Jei tokios paskatos yra neįmanomos, tuomet riboti vartotojo teisę rinktis jam priimtinesnį apsirūpinimo šiluma būdą yra netinkama. Bet kokių atveju dabar egzistuojančios taisyklės sudaro teisinę prielaidą nepakankamai vystyti konkurenciją tarp skirtingų apsirūpinimo šiluma būdų.

Atsijungimas nuo centralizuoto šildymo sistemos, keičiant viso namo šildymo būdą. Jei šildymo būdas keičiamas visame daugiabutyje name, visų pirma naujai pasirinktas pastato šildymo būdas turi atitikti anksčiau minėtą šilumos ūkio specialųjį planą. Taip pat atliekamas šilumos vartotojo įrenginių atjungimo nuo šilumos tiekimo sistemos ekonominis vertinimas pagal patvirtintą metodiką⁵⁵. Jei dėl vartotojo atsijungimo nuo sistemos padidėja bendrosios šilumos sąnaudos, tai yra viena iš sąlygų atidėti vartotojo prašymą laikotarpiui iki dviejų metų. Bendrųjų sąnaudų skaičiavimo metodika čia nėra esminis klausimas, žymiai svarbiau tai, kad rinkos dalyvių (vartotojų) teisė pasirinkti jiems labiau priimtina produktą yra varžoma.

Be bendrųjų sąnaudų, taip pat vertinamas vidutinės šilumos tiekimo sąnaudų pasikeitimas, t.y., ar nepakis šilumos tiekimo sąnaudos kitiems šilumos vartotojams. Turint galvoje, kad viso daugiabučio namo šildymo apimtys yra nemažos, sąnaudų pasikeitimas kitiems vartotojams bent jau trumpajame laikotarpyje yra neišvengiamas. Tačiau dėl to riboti pasirinkimo laisvę yra netinkamas sprendimas.

Būtent čia išryškėja centralizuotos šildymo tiekimo sistemos (tegu technologiškai ir pažangaus sprendimo) trūkumai, t.y., ji reikalauja santykinai didelio vartotojų skaičiaus. Kita vertus, turint galvoje, kad didžiausia šilumos dalis Lietuvoje tiekama centralizuotu būdu, tampa neaišku, kiek gi vartotojų reikia, kad centralizuoto šildymo sistema būtų efektyvi kainos požiūriu, ir ar toks skaičius yra realistiškas, ypač turint galvoje prognozuojamą ilgalaikį centralizuotos šilumos paklausos mažėjimą (iš NES). Galų gale, jei tikrasis veiksnys yra per mažas dujų kainų skirtumas smulkiesiems ir stambiesiems vartotojams (Lietuvoje 1.5 karto, ES – 3.5 karto), tai yra signalas, kad valstybės kainų reguliavimas (kainos diskriminacijos ribojimas) yra neefektyvus. Tačiau vėlgi netinkama valstybės dujų kainų politika neturi būti priežastis riboti konkurenciją šilumos ūkyje.

Individualaus buto atsijungimas nuo centralizuoto šildymo sistemos. Pradžiai reikėtų paminėti, kad daugeliu atveju toks sprendimas vartotojui nėra ekonomiškai naudingas, o patraukliu jis yra tik tam tikrais individualiais atvejais, kas dar kartą parodo centralizuoto šildymo konkurencingumą. Tačiau situacija, norint daugiabučio namo butui atsijungti nuo centralizuotos šildymo sistemos, daugeliu aspektų yra panaši į prieš tai minėtus pavyzdžius, tačiau čia prisideda papildomas veiksnys – daugiabučio namo šildymo įrenginių bendroji nuosavybė tarp butų savininkų. Norėdamas pakeisti daugiabučio namo buto šildymo būdą, buto savininkas privalo gauti visų butų ir patalpų savininkų raštišką sutikimą⁵⁶. Be to, jis turi kompensuoti kitų butų savininkams padidėjusias išlaidas, susijusias su atsijungimu nuo šildymo sistemos. Taip pat net ir atsijungęs nuo šildymo sistemos, buto savininkas privalo vykdyti sistemos prižiūros įsipareigojimus bei kompensuoti rezervinę galią pastato bendrasavininkams. Tai, kad buto savininkas turi vykdyti prižiūros įsipareigojimus, gal ir galima motyvuoti tuo, kad daugiabučio namo šilumos įrenginiai bendrai priklauso visų butų savininkams, o savo nuosavybę reikia prižiūrėti, net jei ja nesinaudoji. Tačiau iš buto savininko reikalaujama kompensuoti ir už karštą⁵⁷ ar šaltą⁵⁸ šilumos galios rezervą. Mokestis už galimybę ateityje vėl

⁵⁵ Šilumos vartotojų įrenginių atjungimo nuo šilumos tiekimo sistemų ekonominio įvertinimo metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. rugpjūčio 7 d. įsakymu Nr. 4-301, Vilnius.

⁵⁶ Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 4-258, Vilnius.

⁵⁷ **Karštas šilumos galios rezervas** – būklė, kai vartotojo šilumos ruošimo įrenginiai yra sujungti su šilumos perdavimo tinklu ir ties tiekimo–vartojimo riba atjungti uždaromąja armatūra, o paduodama tinklo linija sujungta su grįžtama tinklo linija, kad būtų cirkuliacija, palaikanti reikiamus šilumnešio parametrus, ir bet kuriuo paros metu pagal šilumos punkto eksploatavimo instrukciją įrenginius būtų galima prijungti.

⁵⁸ **Šaltas šilumos galios rezervas** – būklė, kai vartotojo šilumos ruošimo įrenginiai yra sujungti su šilumos perdavimo tinklu ties tiekimo–vartojimo riba atjungiamąja armatūra ir juos galima pradėti eksploatuoti tik per sutartimi nustatytą laiką.

prisijungti prie centralizuoto šildymo sistemos turėtų būti pasirenkamas, o ne privalomas, t.y. jei buto savininkas nori išlaikyti galimybę prisijungti prie centralizuoto šildymo sistemos ateityje, jis turėtų mokėti numatytą mokestį. Tačiau lygiai taip pat įstatyme turi būti įtvirtinta galimybė, kad buto savininkas ateityje nenorės jungtis prie centralizuoto šildymo sistemos.

Išvados. Reguliavimo sukurtos kliūtys bei bendros nuosavybės valdymą reglamentuojantys įstatymai smarkiai riboja vartotojo galimybę pakeisti savo būsto šildymo būdą. Daugiabučio namo buto savininkui šildymo būdą pakeisti sunkiau nei individualaus namo savininkui. Be abejo, toks rezultatas nėra stebinantis, nes daugiabučio namo atveju dar prisideda ir su bendra nuosavybe susiję aspektai.

Kliūtis keisti šilumos būdą reikia mažinti, nes tik turėdami pasirinkimo galimybę žmonės pasirinks jiems tinkamiausią apsirūpinimo šiluma sprendimą. Tuo tarpu klausimus, susijusius su bendra nuosavybe, reikia palikti spręsti bendrasavininkams.

3. PRIEŽIŪRA

Šilumos priežiūra reikalinga užtikrinti šilumos įrenginių, priklausančių šilumos vartotojui, veikimą. Kitaip tariant, jei šilumos tiekimo įrenginių priežiūra yra šilumos tiekėjo atsakomybė, tai šilumos vartojimo įrenginių priežiūra yra šilumos vartojimo įrenginių savininko (kuris paprastai yra ir gyvenamojo būsto savininkas) atsakomybė. Šilumos vartojimo įrenginių priežiūra Lietuvoje užsiima 42 įmonės. Viena vertus, tai nemažas skaičius įmonių, kita vertus, turint galvoje centralizuoto šildymo paplitimą Lietuvoje, šis skaičius nėra didelis (palyginimui: Lietuvoje veikia per 60 šilumos tiekimo įmonių).

3.1. Ekonominių veiksnių įtaka konkurencijai

Šilumos vartojimo įrenginių priežiūros sektorius, nors ir yra šilumos ūkio sektorius, iš esmės skiriasi nuo šilumos gamybos ir tiekimo. Kaip minėta anksčiau, gamybos ir tiekimo sritims didelę reikšmę turi infrastruktūra bei ilgalaikiai kontraktai. Priežiūros srityje infrastruktūros ribojimo nėra, tad čia konkurencija gali vykti dinamiškai.

Be abejo, konkurencijos aktyvumas šilumos įrenginių priežiūros rinkoje priklauso ir nuo rinkos dydžio. Dideliuose miestuose, kur yra daug šilumos įrenginių, yra daugiau galimybių atsirasti įmonėms, kurios užsiima šia veikla, o mažesniuose miestuose priežiūros sektoriuje gali dominuoti šilumos tiekėjas, nes mažoje rinkoje įmonei, teikiančiai siauros specializacijos paslaugas, reikalaujančias tiek kvalifikuoto personalo, tiek techninių ir technologinių resursų, ne visada yra paskatų atsirasti.

Pastebėtina, kad konkurencijos sąlygomis vertikali integracija, kai šilumos įrenginius prižiūri šilumos tiekėjas (jei tai vyksta dėl šilumos įrenginių savininkų pasirinkimo), nėra blogai.

3.2. Reguliavimo įtaka konkurencijai

Pagal nustatytą tvarką, pastatų šildymo sistemų priežiūrą gali vykdyti tik turintis Valstybinės energetikos inspekcijos prie Ūkio ministerijos leidimus (atestatus) šilumos įrenginių eksploatavimo (priežiūros) verslui asmuo⁵⁹. Šis reikalavimas yra suprantamas, turint galvoje darbo specifiškumą, tad realiai konkurencijos tarp paslaugos tiekėjų neribojama.

Maksimalūs priežiūros darbų įkainiai, remiantis VKEKK metodika, yra nustatomi savivaldybių tarybų⁶⁰, o tai, be abejo, turi konkurencijos ribojimo efektą, nes ribojama galimybė kainos konkurencijai arba kokybės konkurencijai tiekiant kokybiškesnę paslaugą didesnėmis kainomis.

⁵⁹ Šilumos tinklų ir šilumos vartojimo įrenginių priežiūros (eksploatavimo) taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2005 m. rugpjūčio 5 d. įsakymu Nr. 4-291, Vilnius.

⁶⁰ Pastatų šildymo ir sistemų priežiūros sutarčių standartinės sąlygos.

Pagal nustatytas taisykles, jei šilumos įrenginiai priklauso grupei asmenų, tuomet šilumos įrenginiai valdomi jungtine sutartimi, o priežiūrai paskiriamas įgaliotas asmuo. Jei daugiabučio namo savininkų bendrija nepasirenka įgaliotojo asmens, priežiūrą atlieka šilumos tiekėjas⁶¹. Tai nėra visiškai teisinga nuostata, nes šilumos tiekimo įmonei paliekama spręsti bendrasavininkams priklausančios nuosavybės problemas, kurias turėtų spręsti patys bendrasavininkai.

Išvados. Taigi šilumos įrenginių priežiūros srityje konkurencija yra galima ir vyksta, tačiau ji yra smarkiai veikiama rinkos inertiškumo. Rinka pagyvėtų, jei daugiau daugiabučių namų įsteigtų bendrijas, todėl reikia supaprastinti daugiabučių namų bendrijų steigimosi procedūras.

---

⁶¹ Šilumos tinklų ir šilumos vartojimo įrenginių priežiūros (eksplotavimo) taisyklės, patvirtinta, Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2005 m. rugpjūčio 5 d. įsakymu Nr. 4-291, Vilnius.

IV. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išvados

1. Konkurencija yra siektina ne dėl jos regimybės ir daugelio, o ne vienos įmonės veikimo tam tikroje srityje, o dėl naudos, kurią teikia konkurencija (tinkamos kainos, galimybė pasirinkti, nauji produktai ir kt.).
2. Konkurencinių santykių skatinimas šilumos gamybos sektoriuje yra numatytas įstatymų, tačiau realiai konkurencija yra varžoma ir iškraipoma poįstatyminių aktų, taisyklių ir *ex ante* konkurencijos reguliavimo.
3. Kogeneracinės šilumos gamybos srityje egzistuoja tam tikras paradoksas: teigiama, kad šis technologinis procesas yra efektyvesnis už šilumos ir elektros gamybą atskirai, tačiau tuo pat metu deklaruojama būtinybė jį remti.
4. Centralizuotas šildymas nėra visapusiškai geresnis ar efektyvesnis už decentralizuotą šildymą, todėl centralizuoto šildymo propagavimas ir protegavimas nėra pateisinamas. Centralizuoto šildymo, kaip šilumos šaltinio, konkurencingumą dažnai stipriai veikia reguliavimas, t.y. dėl preferencijos, rodomos centralizuotam šilumos tiekimo būdui, kartu yra propaguojamas ir centralizuotas šildymas. Kita vertus, reguliavimas neretai sumažina centralizuoto šildymo efektyvumą.
5. Individualus šildymasis gamtinėmis dujomis dėl kainų reguliavimo yra alternatyva centralizuotam šildymui. Tačiau šio šildymosi būdo patrauklumas gali sumažėti dėl kainos kilimo tendencijų pasaulinėje rinkoje ir dėl galimų pasikeitimų dujų kainų reguliavime.
6. Šildymas elektra išliks alternatyva ten, kur nėra centralizuotos šildymo sistemos ar kitų būdų apsirūpinti šiluma arba kur šildymas elektra yra pasirenkamas ne dėl ekonominių (o, pvz., ekologinių) priežasčių. Be to, šildymasis elektra gali sėkmingai rasti savo nišą kaip papildomas šilumos šaltinis, naudojamas didžiausio šilumos poreikio (piko) metu.
7. Bendraja prasme šildymas mediena yra konkurencingas neurbanizuotose, atokiose vietovėse. Centralizuotos šilumos gamybos iš medienos skatinimas bei angliavandenilinių energetinių šaltinių kainų kilimas neabejotinai padidins medienos kainas, taigi ir šildymo mediena kainą.
8. Paveldėta centralizuoto šildymo infrastruktūra panaikina pradinių investicijų būtinybę, tuo padarydama centralizuoto šildymo sistemą patrauklesne kainos atžvilgiu. Kita vertus, paveldėta infrastruktūra, kuri ne visada buvo plėtojama racionaliai, neretai nebeatitinka situacijos rinkoje arba įgyvendina tokias šilumos tiekimo schemas, kurios nėra tinkamos dabartinei situacijai.
9. Specialieji šilumos ūkio planai nebūtinai užtikrina žemesnes šilumos kainas vartotojams, tačiau neabejotinai gali slopinti privačią iniciatyvą, konkurenciją ir pasirinkimo galimybę.
10. Šilumos tiekimo licencijavimo sistema eliminuoja konkurencijos galimybes tarp skirtingų centralizuotos šilumos tiekėjų. Be to, licencijavimo sistema sukuria nereikalingas prielaidas konkurencijai riboti. „Sąžiningos konkurencijos“ ir kitus panašius arbitrarius kriterijus užtikrinti galima *ex poste* konkurencijos apsaugos priemonėmis.

11. Socialinės politikos sprendimai sumaišyti su energetikos politika iškraipo rinkos signalus vartotojams. Parama, skiriama šilumos vartojimui, sumažina paskatas bei galimybes mažinti šilumos vartojimą ir ieškoti efektyvesnių šilumos panaudojimo būdų kylant šilumos kainoms, kaip tai vyktų rinkos sąlygomis.
12. Produkto atskyrimas (unbundling) yra veiksnys sudarantis prielaidas konkurencijai šilumos tiekimo srityje, tačiau konkurencijos padidėjimo negarantuoja dėl šilumos sektoriaus specifikos bei įvairių kitokių reguliavimo priemonių.
13. Reguliavimo sukurtos kliūtys smarkiai riboja vartotojo galimybę pakeisti savo būsto šildymo būdą. Daugiabučio namo buto savininkui šildymo būdą pakeisti sunkiau nei individualaus namo savininkui.
14. Šilumos įrenginių priežiūros srityje konkurencija vyksta, tačiau pačiai rinkai būdinga inercija.
15. Apibendrintai išvada yra ta, kad dabartinė reguliavimo ir šilumos ūkio valdymo sistema neleidžia išryškėti ekonomine prasme geriausiems sprendimams.

Pasiūlymai

1. Konkurencijos galimybėms užtikrinti naudoti ne *ex ante* reguliavimą, kuris realiai yra rinkos formavimas ir nesiimti diegti dirbtinę konkurenciją šilumos ūkyje, o apsiriboti rinkos priežiūra užtikrinančiu *ex poste* reguliavimu⁶².
2. Vadovautis nuostata, kad rinkos mechanizmas, o ne regulatorius suformuoja efektyviausią ir geriausiai prie rinkos sąlygų prisitaikiusią įmonę, ir vengti įmonių restruktūrizavimo, o vietoje to sudaryti rinkoje teisingas konkurencijos sąlygas.
3. Neprioritetizuoti ir neišskirti kogeneracijos iš kitų šilumos gamybos būdų. Taikyti tik tokius paramos mechanizmus, kurie numatyti ES direktyvose ir, atsižvelgiant į direktyvos 2004/8/EB esmę, tik efektyviai kogeneracijai.
4. Atsisakyti šildymo ir energetinių resursų, naudojamų šilumos gamybai, kainų reguliavimo, sudaryti sąlygas konkurencijai, besiremiančiai ekonominiu efektyvumu, o ne politiniais sprendimais.
5. Atskirti socialinę politiką nuo energetikos politikos. Skatinami efektyvų energijos vartojimą, atsisakyti tikslinių išmokų šildymui.
6. Naikinti kliūtis vartotojams pakeisti šildymosi būdą (leidimų neišdavimas, reikalavimai kompensuoti padidėjusias sąnaudas kitiems vartotojams). Jei dėl šilumos tiekimo būdo pakeitimo kyla bendros nuosavybės klausimų, šiuos klausimus palikti spręsti bendrasavininkams.
7. Supaprastinti Daugiabučių namų bendrijų steigimosi procedūras ir nustatyti energijos vartojimo valdymo procedūras

⁶² pagal analizę „Konkurencijos teisė ir jos taikymas Lietuvoje“
http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analize_konkurencijos_teise_ir_jos_taikymas_lietuvoje/3407.

PRIEDAS

Kainos samprata

Konkurencija yra viena iš svarbiausių rinkos ekonomikos sudedamųjų dalių. Tarpusavyje gali konkuruoti prekės ar paslaugos tiekėjai siūlydami žemesnę kainą (kainos konkurencija), geresnę kokybę (ne kainos konkurencija) arba naudodami begalę šių priemonių kombinacijų (rinkodara, marketingas). Esant tam tikrų prekių ar paslaugų trūkumui, konkuruoti tarpusavyje gali ir vartotojai; dėl to kyla kainos. Konkurencija tarp rinkos dalyvių dažnai pagrįstai yra laikoma viena iš svarbiausia prielaidų visuomenei optimaliausiai paskirstyti ribotus išteklius.

Tiesa, kainų kilimas dažnai yra nepopuliarus reiškinys tiek tarp pirkėjų, naudojančių prekę/paslaugą, kitai prekei/paslaugai kurti, tiek tarp vartotojų, vartojančių prekę ar paslaugą. Kainoms kylant labai dažnai girdisi nepasitenkinimo balsai, kad esą kainos yra „per aukštos“ (paradoksalu, tačiau krentant kainoms tie patys rinkos veikėjai neteigia, kad kainos yra „per žemos“). Netiesiogiai teigiama, kad egzistuoja „natūralios“ prekių ar paslaugų kainos. Tokiu būdu visiškai ignoruojama tai, kad prekės kaina yra paklausos ir pasiūlos (bei visų jas veikiančių veiksnių) santykio tam tikru laiko momentu išdava. Tai reiškia, kad bet kuriuo momentu egzistuojanti kaina yra natūrali, ji nėra nei „per aukšta“, nei „per žema“. Kaina gali būti aukštesnė nei vakar ar žemesnė nei pernai, tačiau nuo to ji nepasidaro „per aukšta“ ar „per žema“.

Tačiau šis paprastas ir logiškas argumentas dažnai yra nuvertinamas. Įstatymuose dažnai naudojamas terminas „ekonomiškai pagrįstos kainos“, kurios yra suprantamos kaip sąnaudų ir nustatytos pelno maržos suma. Paklausos ir pasiūlos santykis čia nėra labai svarbus, nes kaina yra prilyginama kaštams ir nustatytai pelno maržai. Toks kainos suvokimas daugiau ar mažiau būdingas planinės ekonomikos, didelio valstybės kišimosi į verslą šalininkams bei, reikia pripažinti, didelei visuomenės daliai tokia kainos koncepcija yra žymiai priimtinesnė nei anksčiau minėtas paklausos ir pasiūlos santykis. Todėl šis požiūris į kainą (taip pat ir į konkurenciją) yra labai populiarus tiek buvusiose komunistinėse šalyse, tiek rinkos ekonomikos šalyse.

Natūralios monopolijos samprata

„Natūrali monopolija“ – tai koncepcija, kad tam tikruose sektoriuose vienintelė įmanoma rinkos struktūra yra monopolija. Anot natūralios monopolijos šalininkų, kai kurie sektoriai, net jei pradžioje konkuruoja tobulosios konkurencijos sąlygomis, ilgainiui (natūraliai) transformuojasi į monopolijas, nes monopolija šiuo atveju yra tinkamiausia rinkos struktūra. Tačiau, anot klasikinės ekonomikos teorijos, monopolija yra nepageidaujama, nes net „geranoriškas monopolininkas“ tiekia mažiau prekių už didesnę kainą nei tobulojoje konkurencijoje. Tuo tarpu „piktavališkas monopolininkas“ gali kelti prekių kainas, nes pirkėjas neturi pasirinkimo, t.y., nėra kitų šios prekės tiekėjų. Čia reguliatorius (valstybė) dažniausiai turi dvi galimybes: išskaidyti (įvesdamas naujus rinkos dalyvius, suskaldydamas kompaniją į atskiras kompanijas) arba reguliuoti (nustatyti monopolininko į rinką tiekimų prekių/paslaugų kainas, kiekius ir pan.). Bet kokiu atveju, nepaisant trumpalaikių pozityviai atrodančių pasekmių, toks valstybės kišimasis į verslą anksčiau ar vėliau duoda savo neigiamų rezultatų. Kainos reguliavimas kainą prilyginant kaštams skatina įmones didinti kaštus; pelno maržos nustatymas panaikina paskatas siekti pelno optimizuojant gamybą ar mažinant išlaidas; tiekimo kvotų nustatymas sumažina paskatas plėsti gamybą arba atvirkščiai – iššaukia neoptimalias investicijas. Be to, valstybė ne tik reguliuoja natūralias monopolijas (drausdama kitiems ūkio subjektams užsiimti ta pačia veikla, kuria užsiima monopolininkas), valstybė užtikrina šių monopolijų išlikimą. Kitaip tariant, valstybė išpildo savaime išsipildančią pranašystę: įmonėms neleidžiama įeiti į rinką, nes teigiama, kad ši rinka

geriausiai veikia monopolijos sąlygomis. Konkurencija ir natūralioji monopolija yra smulkiau nagrinėjama LLRI energetikos studijoje⁶³.

1 pavyzdys. Kaip „viršpelnis“/didesnė pelno marža, gauta pelningoje veikloje naudojama kompensuoti nuostolius nepelningoje veikloje

Pavyzdžiui, šilumos tiekime laikomasi „pašto ženklo“ principo, kai nustatomos vienodos perdavimo kainos visiems vartotojams neatsižvelgiant į sąnaudas, kurios priklauso nuo atstumo, kuriuo turi būti perduodama šiluma. Tokiu būdu toliau esantys vartotojai yra subsidijuojami arčiau esančių vartotojų. Valstybė suteikia tiekėjui monopolininko teises, kurios įgalina taikyti sąlyginai aukštesnius tarifus arčiau esantiems vartotojams ir sąlyginai žemesnius tarifus toliau esantiems vartotojams.

Jei valstybė nesuteiktų monopolininko teisių, rinkoje atsirastų alternatyvus tiekėjas, aptarnaujantis tik arčiau esančius vartotojus ir taikantis žemesnius tarifus. Tuomet arčiau esantys vartotojai rinktųsi alternatyvųjį tiekėją ir nebeliktų viršpelnių toliau esantiems vartotojams subsidijuoti, ir kainos toliau esantiems vartotojams turėtų kilti. Didelė dalis žmonių šį pavyzdį mato būtent kaip argumentą pateisinti valstybės sukurtą monopoliją. Tačiau toks centralizuotai tiekiamos šilumos kryžminis subsidijavimas apriboja efektyvių alternatyvių apsirūpinimo šiluma būdų atsiradimą (pavyzdžiui, naujos katilinės, esančios arčiau tų vartotojų, kurie dabar patiria aukštesnes šilumos kainas, atsiradimą), skatina centralizuotą šilumos perdavimą ilgesniais atstumais, todėl mažėja visos centralizuoto šildymo sistemos efektyvumas.

2 pavyzdys. Kaip vertikalčiai integruota įmonė naudoja turimą įtaką nekonkurencingame segmente savo pranašumui konkurencingame segmente didinti

Įsivaizduokite „uždarą“ ekonomikoje veikiančią metalurgijos sektorių, kurį sudaro rūdos gavyba ir metalo gamyba. Rūdų gavyba yra pripažinta „nekonkurencingu“ sektoriumi ir joje veikia tik viena įmonė pavadinama „1“. Metalo gamyba yra pripažinta konkurencingu segmentu ir jame veikia 3 įmonės: „A“, „B“ ir „C“, kurios gamina homogeniškus produktus. Rūdų gavybos įmonė „1“ ir metalo gamybos įmonė „A“ priklauso koncernui „1A“. Visos metalo gamybos įmonės rūdą perka iš vienintelio rūdų tiekėjo - įmonės „1“. Valstybė į šį sektorių nesikiša.

Dėl vertikalios integracijos rūdų gavybos įmonė „1“ metalo gamybos įmonei „A“ rūdą gali pardavinėti pigiau nei įmonėms „B“ ir „C“. Tada „A“ patirs mažesnes sąnaudas nei „B“ ir „C“ ir prieš jas turės konkurencinį pranašumą.

Įmonė „A“ ilgainiui nukonkuruos „B“ ir „C“, metalo gamybos sektoriuje konkurencija išnyks, metalo gamybos sektorius taps monopolija.

Tačiau iš šio pavyzdžio neįmanoma nuspręsti, ar metalo gamybos monopolizavimas pakenks vartotojams, nes gali būti ir taip, kad dėl masto ekonomijos metalo kainos gali kristi.

Lietuvos šilumos ūkį reglamentuojanti teisinė bazė

Lietuvoje šilumos ūkis ir veikla jame reglamentuojama LR Konstitucijos, LR įstatymų, ES direktyvų ir poįstatyminių teisės aktų. Schema⁶⁴ išsamiai iliustruoja Lietuvos šilumos ūkio teisinę bazę. Ši studija neapima visų šioje schemoje paminėtų teisės aktų, didesnis dėmesys skiriamas teisės aktams, reglamentuojantiems energetikos sektorių.

⁶³ Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys, LLRI, 2005 m.

⁶⁴ šaltinis: Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija (LŠTA).

